

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____
« ____ » _____ 2022р.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

студентки групи ЗСПм-17
ступінь вищої освіти «магістр»
психолого-педагогічний факультет
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма «Соціально-
педагогічна робота з дітьми та молоддю»
Вінйчук Анастасії Анатоліївни

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи
Размолодчикова Іванна Вікторівна

Оцінка:
Національна шкала _____
Шкала ECTS _____ Кількість балів _____
Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Вінйчук Анастасія Анатоліївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис) _____

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться «___» _____ 2022 року об _____ годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні педагогічні науки, освітньо-професійної програми «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю».

Адреса: Навчальний корпус №4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв АТО, буд. 79А.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Размолодчикова Іванна Вікторівна
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
психолого-педагогічного факультету Криворізького
державного педагогічного університету

Рецензент:

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ (*Прізвище, ініціали студента*).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	10
1.1. Поняття та сутність «культури педагогічного спілкування» у сучасному педагогічному дискурсі.....	10
1.2. Аналіз структурних компонентів професійної етики соціального педагога.....	13
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	23
2.1. Аналіз вимог до фахівців соціально-педагогічної сфери щодо культури педагогічного спілкування.....	23
2.2. Сучасні види та технології формування культури педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога.....	27
Висновки до розділу 2.....	30
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	31
3.1. Організація та результати дослідження вихідного рівня сформованості культури педагогічного спілкування соціального педагога.....	31
3.2. Програма формування культури педагогічного спілкування соціального педагога.....	50
3.3. Інтерпретація отриманих результатів дослідження та аналіз ефективності програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога.....	59
Висновки до розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми.Однією з найважливіших напрямів сучасної державної освітньої політики є модернізація вітчизняної сфери освіти на всіх її рівнях. Центральне місце у реформуванні освіти займає забезпечення та підвищення якості навчання, виступаючи одночасно метою та результатом діяльності кожної освітньої організації. У цих умовах особливого значення набуває підвищення професіоналізму та культури спілкування фахівців соціально-педагогічного корпусу як ланки, що здійснює вплив на становлення майбутніх поколінь українського суспільства.

Особлива роль соціальної освіти в сучасному світі ставить на порядок денний проблему підготовки майбутніх фахівців до пріоритетів, зумовлених постійно змінюваними умовами глобалізованого світу, які активно впливають на розвиток дітей, молоді та суспільства. Сучасне розуміння педагога як самоорганізованого суб'єкта висуває нові вимоги до його професійних та особистісних якостей: він повинен володіти не лише сукупністю професійних компетентностей, а й стійким світоглядом, що ґрунтується на системі цінностей попередніх поколінь і розвивається під впливом сучасних досягнень. Так, інтенсифікація процесів інформатизації та діджиталізації вимагають від сучасних фахівців соціально-педагогічної сфери адаптуватися до реалій та підвищувати престиж і соціальний статус професії соціального педагога, яким необхідні як глибокі знання у сфері педагогіки, психології, так і спеціальні знання й уміння, що сприяють активізації професійно-творчого потенціалу особистості, формуванню творчої активності. Розвиток особистості відбувається протягом усього життя, але особливе значення має на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти, коли відбувається процес «закладання» основи професійних якостей фахівця.

Професійна діяльність фахівця соціально-педагогічної сфери має багатопрофільний характер, інтегруючи в собі вміння та навички педагогічної, виховної, організаторської, просвітницької, методичної та виконавської роботи,

а відповідно вимагає високої культури педагогічного спілкування із здобувачами освіти.

Проблематика формування культури педагогічного спілкування досліджувалася на мультидисциплінарному рівні багатьма дослідниками у сфері філософії, педагогіки, психології, культурології тощо.

Поняття «культура» у філософському аспекті розкривається в наукових розробках В. Біблера, М. Кагана, В. Франкла та ін. Дослідженню проблеми професійного розвитку, формування професійної культури фахівців у вищій школі присвячені праці І. Зимньої, В. Краєвського, Є. Шияна та багатьох інших науковців. Окремі аспекти формування педагогічної культури представлені у наукових працях В. Беніна (філософсько-соціологічний аспект); Є. Бондаревської (позиція особистісно-орієнтованої освіти); І. Ісаєва (загальнокультурологічний аспект); та ін. Проблематика розвитку педагогічної освіти з позиції культурологічного підходу розкривається у наукових розробках А. Арнольдова, Є. Баллера, М. Бахтіна, Є. Бондаревської, Н. Дусь, М. Кагана, В. Кременя, І. Луцької, О. Попової, Н. Сердюк та інших дослідників. Деяким питанням змісту, методики та педагогічним умовам культурологічної підготовки майбутніх фахівців педагогічної сфери присвячено праці В. Данильченко, Т. Іванової, Ю. Юрченко).

Вивченню психолого-педагогічних засад формування культури педагогічного спілкування присвячено наукові дослідження Г. Балла, В. Кан-Каліка, Г. Ковальова, О. Мудрика, Л. Петровської, С. Рябченко та ін.

Аналіз наукових праць дозволяє констатувати, що проблема формування культури педагогічного спілкування є однією з центральних проблем сучасної педагогічної науки, проте педагогічна культура майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери досліджена на недостатньому рівні, що зумовлює необхідність виявлення ефективного інструментарію формування культури педагогічного спілкування майбутніх соціальних педагогів за умов освітнього середовища закладів вищої освіти. З огляду на актуальність даної проблеми

було обрано тему дослідження: **«Формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Реалізація зазначеної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити зміст та сутність поняття культури педагогічного спілкування в сучасному педагогічному дискурсі;
- провести аналіз структурних компонентів культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери;
- проаналізувати вимоги до фахівців соціально-педагогічної сфери щодо культури педагогічного спілкування;
- охарактеризувати сучасні види та технології культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери;
- визначити вихідний рівень сформованості культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери;
- розробити та впровадити програму формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери;
- проаналізувати результати дослідження та визначити ефективність використання програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога.

Об'єктом дослідження є культура педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Предметом дослідження є програма формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Гіпотеза дослідження полягає у твердженні, що програма формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери буде ефективною, якщо дотримуватися таких умов:

1) проведення занять із формування культури педагогічного спілкування з майбутніми фахівцями соціально-педагогічної сфери повинно бути систематичним та структурованим;

2) використання активних форм та методів навчання при реалізації процесі формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

Методологічна база дослідження. Методологічне підґрунтя випускної кваліфікаційної роботи склали філософські, загальнонаукові методи пізнання, а також методи психологічної та педагогічної науки.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічне підґрунтя випускної кваліфікаційної роботи склали філософські, загальнонаукові методи пізнання, а також методи психологічної та педагогічної науки. У магістерському дослідженні були використані такі методи:

теоретичні: формально-логічні методи та прийоми обробки інформації (аналіз наукової літератури з педагогіки, психології, методики соціальної педагогіки; синтез, порівняння, індукція, дедукція, аналогія при розгляді ключових понять теми);

емпіричні: спостереження; анкетування; ранжування; бесіда; педагогічний експеримент щодо з'ясування рівнів сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери;

статистичні: середнє значення; порівняння кількісних результатів дослідження для підтвердження ефективності проведеного експерименту.

У межах магістерського дослідження застосовувалися такі діагностичні методики:

1. Методика «Цінносні орієнтації» (М. Рокич).
2. Тест комунікативних навичок Міхельсона (адаптований Ю. Гільбухом).
3. Методика «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» (Л. Бережнова).

Експериментальна база дослідження – Криворізький державний педагогічний університет (КДПУ) та Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (НПУ ім. М.П. Драгоманова).

В експериментальному дослідженні брали участь студенти групи ЗСПм-17 КДПУ у кількості 14 осіб та студенти групи 15-змдш (НПУ ім. М.П. Драгоманова) у кількості 19 осіб.

Період проведення дослідження: 01.09.2021 р. – 01.09.2022 р.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у науково-пошуковій роботі при проведенні подальших досліджень особливостей формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери; в практичній діяльності викладачів педагогічних факультетів закладів вищої освіти, а також у ході викладання студентам ЗВО таких дисциплін, як «Професійна педагогічна культура», «Педагогіка вищої школи».

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом:

1. Учасі у I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики ХХІ століття» (25 листопада 2021 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2021. С. 32–33.

Структура роботи складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (51 найменування), 14 таблиць, 16 рисунків, 5 додатків. Повний обсяг роботи – 107 сторінок. Основний зміст – 77 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1.1. Поняття та сутність «культури педагогічного спілкування» у сучасному педагогічному дискурсі

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується усвідомленою потребою у висококваліфікованих, компетентних фахівцях, які вільно володіють своєю професією, і готові до постійного професійного зростання, професійної мобільності, і соціально-педагогічна сфера у цьому контексті набуває особливого значення, адже саме педагоги покликані виховувати та формувати нові покоління громадян України – інноваційних, творчих, висококультурних, із проактивним світосприйняттям.

Культура – це багатостолітній феномен, створений людством у стародавні часи, та який продовжує створюватися сьогодні, виступаючи ключовим чинником формування особистості, яка прищеплює їй власні цінності, пріоритети, моральні установки.

Відповідно до Українського педагогічного словника за редакцією С. Гончаренка, культура (англ. *culture*) є сукупністю практичних, матеріальних та духовних надбань суспільства, в яких відображається історично досягнутий рівень розвитку суспільства та людини та втілюються у результатах продуктивної діяльності; це рівень освіченості та вихованості особистості, а також рівень оволодіння певною галуззю знань або діяльності [43, с. 87].

У широкому розумінні «культура» є створеною людьми штучною сферою існування та самореалізації, джерелом регулювання соціальної взаємодії та поведінки [39, с. 181].

Похідною категорією культури є поняття «педагогічної культури», або «культури вчителя», яка розглядається на мультидисциплінарному рівні багатьма науковцями та педагогами-практиками та має відмінності у трактуванні, проте вважається важливою частиною загальної культури

особистості, що знаходить свій прояв у системі професійних якостей педагога та специфіці педагогічної діяльності [31, с. 453].

На думку видатного педагога В. Сухомлинського, педагогічна культура є «особистісною властивістю учителів, батьків та керівників органів освіти» [25, с. 75]. Ю. Смаковський під поняттям «педагогічна культура» розуміє систему норм, ціннісних орієнтацій, що практично реалізуються у процесі культивування людини, спрямованого на забезпечення умов для саморозвитку та самореалізації особистості в системі освіти та самоосвіти [40, с. 293].

Вітчизняний дослідник І. Ємець зазначає, що «педагогічна культура» є інтегративною якістю особистості вчителя-професіонала, умовою та передумовою ефективної педагогічної діяльності, узагальненим показником професійної компетентності педагога та метою його професійного самовдосконалення [19, с. 248].

Л. Хомич, аналізуючи категорію культури в педагогічному аспекті, зазначає: «Культурою є лише те із виробленого людиною, що спрямовано на її саморозвиток і самовдосконалення. Відповідно культура спеціаліста – це його здатність до розвитку і вдосконалення своїх творчих здібностей у розв'язанні нестандартних завдань, у здійсненні професійних обов'язків» [47, с. 121].

Відтак, педагогічна культура – це особлива культура самопізнання особистості педагога, що знаходить своє відбиття у всіх сферах життєдіяльності особистості та представлена культурами спілкування, світлого сприйняття та самовираження, професійною практикою та організацією.

Одним із важливих чинників у педагогічній діяльності є спілкування, яке спрямоване на встановлення між суб'єктами освітнього процесу взаємодії та налагодженні соціальної контактності між ними, тому проблема педагогічного спілкування гостро стоїть на порядку денному розвитку сучасного суспільства та сфери освіти.

Розглядаючи спілкування у науковому аспекті, варто зазначити, що це є: 1) спосіб зв'язку між людьми у процесі їхньої взаємодії, що набирає різних форм психічного контакту між індивідами [45, с. 327]; 2) взаємодія суб'єктів, у

якій відбувається обмін раціональною та емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями, навичками та вміннями, а також результатами діяльності, 3) це необхідна умова розвитку та формування особистостей та груп [22, с. 186].

Педагогічне спілкування – це основна форма здійснення навчального процесу, продуктивність якого на практиці визначається цілями та цінностями спілкування, прийнятими всіма суб'єктами педагогічного процесу як імперативи їх індивідуальної поведінки [1, с. 2]. На думку О. Леонтьєва, оптимальним педагогічним спілкуванням буде здійснення такої взаємодії між педагогом та вихованцем/учнем, яка б передбачала створення найкращих умов для розвитку мотивації вихованців/учнів та творчого характеру освітньої діяльності, для правильного формування особистості дитини, формування та забезпечення сприятливого емоційного клімату навчання тощо [7, с. 66].

І. Бех зауважує, що: «виступаючи провідною детермінантою всієї системи психічних процесів, станів, властивостей людини, спілкування виступає основним засобом, за допомогою якого здійснюються виховні впливи на особистість, відбувається за необхідності оптимізація і корекція її психологічного змісту» [2, с. 253]. При цьому науковець акцентує увагу на тому, що саме наявність у педагога високої культури може зробити педагогічне спілкування ефективним з позиції виховання та розвитку особистості дитини, адже виключно висококультурний педагог може знати психологічні особливості дітей та враховувати індивідуальні особливості кожного з них у ході суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адекватно оцінювати та емоційно відгукуватися на переживання дитини та її актуальні психічні стани, вміти підтримати дитину в потрібний момент [2, с. 153–154].

Відтак, можна стверджувати про те, що педагогічна категорія «культура педагогічного спілкування» безпосередньо впливає із категорією «діяльності педагога», за допомогою якого відбувається процес засвоєння особистістю засобів комунікативної діяльності, що, у свою чергу, результує можливість повної реалізації себе та своїх цілей особистістю, реалізації її творчого

потенціалу [5, с. 21]. При цьому варто наголосити на тому, що культура педагогічного спілкування є частиною професійно-педагогічної культури гуманістичної спрямованості, що, в свою чергу, вимагає наявності у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери здібностей та компетентності до формування сприятливої психологічної атмосфери в колективі учнів та під час освітнього процесу

Узагальнюючи вищенаведені наукові підходи до розуміння сутності понять «культура», «педагогічна культура» та «спілкування», можна зазначити, що під поняттям «культура педагогічного спілкування» слід розуміти складову професійної компетентності педагога, що уособлюється у компетентності у спілкуванні на основі його особистісного комунікативного потенціалу, та систему фахової комунікативної підготовки педагога, спрямованістю якої є формування та розвиток сукупності професійних знань, умінь та навичок, що забезпечують наявність комунікативної компетенції майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

1.2. Аналіз структурних компонентів культури професійної етикосоціального педагога

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної та методичної літератури, вивчення провідного педагогічного досвіду було встановлено, що деякі науковці та практики (Є. Бондаревська, Н. Дусь, В. Кремень та ін.) розглядають культуру педагогічного спілкування як своєрідну інтеграцію, синтез природних та набутих особистісних рис та якостей, які забезпечують високий рівень діяльності фахівця соціально-педагогічної сфери, що має свою структуру та систему.

На думку І. Ісаєва культура педагогічного спілкування має трикомпонентну структуру, що представлена на рис. 1.1.

*Рис. 1.1. Структура культури педагогічного спілкування
Джерело: складено на основі [18; 39, с. 182].*

Розглянемо більш детально зміст кожного із наведених на рис. 1.1 структурних компонентів аналізованої категорії.

1. Аксіологічний компонент – представлений сукупністю педагогічних цінностей, утворених людством та певним чином включених до цілісного педагогічного процесу на сучасному етапі розвитку сфери освіти [18].

Як зазначає вітчизняна педагогиня Н. Дусь, класифікація педагогічних цінностей у структурі культури педагогічного спілкування представлена:

- по-перше, цінностями-цілями, що визначають концепцію особистості майбутнього соціального педагога в сукупності «Я» – особистісного та «Я» – професійного;
- по-друге, цінностями-засобами як концепцією педагогічного спілкування, технології, моніторингу, інноватики, імпровізації, інтуїції, артистизму;
- по-третє, цінностями-відносинами, що розкривають сукупність відносин учасників педагогічного процесу, а також формування позиції стосовно професійно-педагогічної діяльності;

– по-четверте, цінностями-якостями, представленими варіацією пов'язаних між собою позитивних, діяльних, поведінкових якостей та рис особистості соціального педагога;

– по-п'яте, цінностями-знаннями, що визначають особистісну та професійну компетентність майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери [18; 39, с. 182].

2. Технологічний компонент – перебуває у нерозривному зв'язку з поняттям «педагогічна діяльність», яка за своєю суттю є технологічною, та передбачає використання сукупності прийомів та способів цілісної навчально-виховної діяльності соціального педагога.

3. Особистісно-творчий компонент – розкривається через механізм оволодіння майбутнім фахівцем соціально-педагогічної сфери культурою та її втіленням як творчого акту. Освоюючи цінності, соціальний педагог здатний перетворювати, інтерпретувати їх, що визначається як його особистісними особливостями, і характером його педагогічної діяльності [18].

Велику роль у становленні особистісно-творчого компонента педагогічної культури майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери відіграють важливі якості особистості професійного спрямування, до яких належать творчість, комунікабельність, високий рівень адаптованості, впевненість у своїх силах, дисциплінованість, толерантність та врівноваженість. Для того, аби професійна діяльність була особистісною, педагоги повинні не просто мати педагогічні знання, а й уміти будувати свою діяльність таким чином, щоб вдавалося підтримувати процеси самопізнання, самореалізації, розвиватися своєю неповторною індивідуальністю.

На думку вітчизняного педагога Ю. Смаковського, культура педагогічного спілкування педагога розкривається та конкретизується через такі складові компоненти, як:

1) культура мислення, формування якої у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери є повсякденним явищем та повинно здійснюватися як у процесі життєдіяльності, так і за допомогою спеціальних засобів;

2) культура почуттів – полягає у вихованні людини з багатограним внутрішнім світом (здатність кохати, соромитися, проявляти турботу та піклування, пишатися тощо), розвитку повнокровної гами високий переживань, що сприяє емоційному збагаченню праці соціального педагога, урізноманітнює форми вербального та невербального контакту між педагогом та здобувачем освіти [40, с. 292].

Відтак, формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери необхідно здійснювати через формування її аксіологічного (системи професійних цінностей), технологічного (способів та прийомів педагогічної діяльності) та особистісно-творчого (прояв індивідуально-творчих якостей та рис особистості соціального педагога) компонентів.

На основі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури було встановлено, що педагогічна культура спілкування виконує низку функцій, визначення яких зумовлено змістом її структурних компонентів. Так, на думку Н. Басюк, доцільно виокремлювати такі функції педагогічної культури: 1) гносеологічну; 2) гуманістичну; 3) комунікативну; 4) інформаційну; 5) нормативну; 6) навчальну; та 7) виховну [1, с. 3].

О. Будник вважає, що функціями педагогічної культури є: а) функція трансляції соціального досвіду; б) регулятивна; в) семіотична (знакова); г) аксіологічна; та д) творча [5, с. 32].

Враховуючи той факт, що культура педагогічного спілкування безпосередньо пов'язана з досягненням майбутнім фахівцем соціально-педагогічної сфери певних цілей особистісного розвитку, який перебуває під впливом низки внутрішніх та зовнішніх факторів, доцільно функції культури педагогічного спілкування розподілити на дві групи: 1) група I – «Функції внутрішньої спрямованості»; 2) група II – «Функції зовнішньої спрямованості» (рис. 1.2).

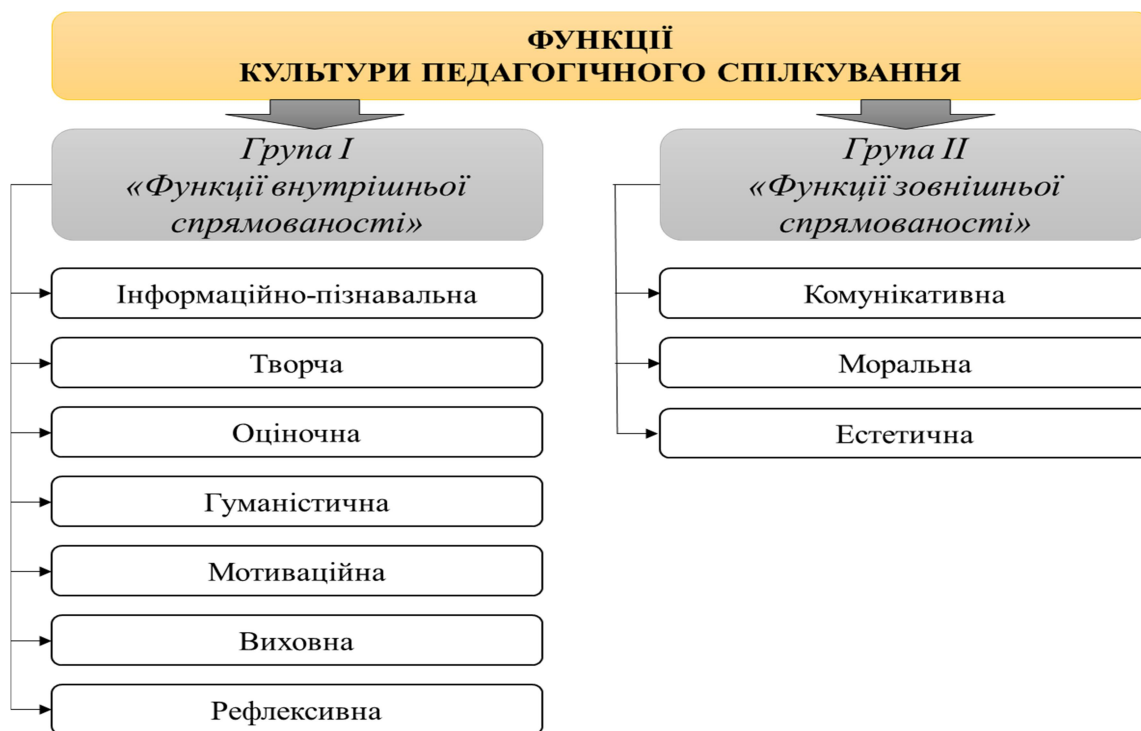

Рис. 1.2. Функції культури педагогічного спілкування

Джерело: складено на основі [1; 5].

Відповідно до рис. 1.2 група функцій зовнішньої спрямованості представлена комунікативною, моральною та естетичною функціями, а група функцій внутрішньої спрямованості – інформаційно-пізнавальною, творчою, оціночною, гуманістичною, мотиваційною, виховною та рефлексивною функціями.

Розкриємо зміст функцій внутрішньої спрямованості:

1) інформаційно-пізнавальна функція – полягає у передачі сукупності професійних умінь та навичок, володінні сучасними інформаційними технологіями та орієнтуванні в різноманітному потоці психолого-педагогічної та методичної інформації, та нерозривно пов'язана з процесами творчого саморозвитку, самопізнання та самоосвіти;

2) творча функція – полягає у постійному вдосконаленні майбутнім фахівцем соціально-педагогічної сфери своїх творчих здібностей, творчого мислення та творчої самостійності, а також у створенні умов для реалізації творчого потенціалу майбутнього соціального педагога;

3) оціночна – знаходить своє відображення у процесі пізнання та формування у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери системи професійних та особистісних цінностей, яка закарбовується у свідомості, а об'єктами оцінки виступають мотиви, наміри, особисті якості та риси, вчинки;

4) гуманістична функція – полягає у здійсненні гуманістичного виховання особистості майбутнього соціального педагога та залежить від гуманістичної спрямованості особистості, формуванні морального образу особистості та визначенні гуманістичних цінностей;

5) мотиваційна функція – полягає у формуванні професійної мотивації майбутнього соціального педагога та створює стійкий інтерес до професійної діяльності за фахом. З огляду на це, для формування позитивної мотивації в освітньому середовищі закладу вищої освіти необхідно створення умов, за яких освітня діяльність буде основою для самореалізації особистості;

6) виховна функція – реалізується у виховній діяльності та спрямована на саморозвиток педагога та здобувача освіти, при цьому ключовими критеріями оцінки результативності виховного процесу слід вважати набуття певних особистісних якостей, сформованості знань, умінь, досвіду, почуттів та певної світоглядної позиції, професійно-особистісного зростання та самовиховання;

7) рефлексивна функція – пов'язана із розвитком у майбутнього соціального педагога рефлексивних умінь, із самооцінкою особистісних якостей, самодіагностикою своєї соціально-педагогічної діяльності. Так, соціальний педагог має постійно здійснювати самоаналіз своєї діяльності, поведінки, манери спілкування, повинен розуміти причини успіху та аналізувати проблеми, оскільки рефлексивне ставлення до своїх помилок та труднощів сприятиме досягненню високої педагогічної майстерності та професіоналізму [1; 5].

Охарактеризуємо зміст функцій внутрішньої спрямованості:

1) комунікативна функція – є ключовою функцією культури педагогічного спілкування, оскільки відповідає на низку першорядних потреб

людини у спілкуванні та забезпечує інформаційно-пізнавальну взаємодію та ціннісно-смісловий обмін інформацією;

2) моральна функція – передбачає розуміння певних принципів та правил здійснення педагогічної діяльності, відповідає за забезпечення формування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери моральних установок, ціннісних переваг та розвиток моральних якостей особистості;

3) естетична функція – пов’язана з удосконаленням естетичної та виховної діяльності майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери та сприяє розвитку естетичного сприйняття, естетичного смаку, естетичних поглядів та переконань, передбачає постійний саморозвиток соціального педагога як культурної особистості [1; 5].

Відтак, наведені функції культури педагогічного спілкування визначають багатогранність та багатоаспектний змісту професійної діяльності майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери та різноманітність форм її реалізації.

У таблиці 1.1 представлені показники взаємозв’язку професійної діяльності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери з різними видами культури.

Таблиця 1.1

Взаємозв’язок видів професійної діяльності майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери та видів культури

Види професійної діяльності соціального педагога	Вид культури
<p><i>Соціально-педагогічна діяльність:</i></p> <p>1) навчання дитини адаптуватися у соціумі, залучення до участі в житті колективу;</p> <p>2) розширення та збагачення світу переживань учнів, які допомагають поглибленому розумінню важливості взаємодії з навколишньою дійсністю, людьми;</p> <p>3) управління психічною діяльністю учня, вміння знаходити правильну манеру спілкування, враховуючи індивідуальні та психологічні особливості;</p> <p>4) аналіз педагогічних ситуацій, проєктування результатів та планування</p>	<p><i>Психологічна культура</i> – комплекс спеціальних потреб у пізнанні себе (як особистості майбутнього фахівця) та оточуючих, що є можливою за умови ефективної освітньої діяльності через педагогічне спілкування, з урахуванням індивідуальних та професійних здібностей.</p> <p><i>Комунікативна культура</i> – являє собою культуру людських взаємовідносин, в основу яких покладено комунікабельність, що знаходить свій прояв у стійкому намірі встановлювати соціальні контакти з людьми та</p>

соціально-педагогічних впливів, визначення педагогічних завдань.	поєднується з швидкістю встановлення контактів.
Продовження табл. 1.1	
Види професійної діяльності соціального педагога	Вид культури
<p><i>Методична та науково-дослідна діяльність:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) професійний саморозвиток соціального педагога, підвищення професійної майстерності; 2) використання сучасних методів та форм навчання і виховання; 3) проєктування результатів соціально-педагогічного впливу; 4) вдосконалення своєї культури педагогічного спілкування завдяки участі у курсах підвищення кваліфікації, семінарах, тренінгах, конференціях тощо. 	<p><i>Методологічна культура</i> – це мультикомпонентна та багаторівнева структура, що включає в себе педагогічний потенціал, філософське світосприйняття, методологічну рефлексію та операційну сферу.</p> <p><i>Інформаційна культура</i> – це складна системна риса (якість) особистості фахівця, що знаходить своє втілення в рівні інформаційного світосприйняття, інформаційної компетентності соціального педагога.</p>
<p><i>Організаційно-управлінська діяльність:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) педагогічне керівництво освітнім процесом та реалізації соціальним педагогом планів, пов'язаних з організацією всіх видів соціально-педагогічної діяльності; 2) організація культурно-просвітницької діяльності з учнями. 	<p><i>Комунікативна культура</i> – це культура людських взаємовідносин, в основу яких покладено комунікабельність, що знаходить свій прояв у стійкому намірі встановлювати соціальні контакти з людьми та поєднується з швидкістю встановлення контактів.</p>
<p><i>Комунікативна діяльність:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) встановлення соціальної контактності з учнями, батьками, колегами, громадськими організаціями; 2) забезпечення комфортного та культурного педагогічного спілкування; 3) суб'єкт-суб'єктна взаємодія соціального педагога та учня на партнерських засадах. 	

Джерело: складено на основі [19, с. 248].

Варто наголосити на тому, що організація процесу формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери передбачає дотримання низки педагогічних принципів, представлених на рис.1.3.

Рис. 1.3. Принципи організації процесу формування

культури педагогічного спілкування

Джерело: складено на основі [10, с. 101–102].

Так, принцип науковості передбачає відповідність змісту професійної освіти рівню розвитку сучасної науки у соціально-педагогічній галузі знань. З огляду на це під час навчання майбутні фахівці соціально-педагогічної сфери повинні знайомитись зі змістом сучасних наукових явищ, знати сучасні наукові теорії та концепції, володіти методами наукових досліджень [10, с. 101]. У процесі формування культури педагогічного спілкування необхідно формувати та вчити висловлювати у ході комунікації наукове мислення майбутніх соціальних педагогів, залучати їх до різних форм наукових пошуків та стимулювати інтерес до наукової діяльності.

Принцип системності передбачає викладання та засвоєння знань у певній системі та репрезентує діяльність соціального педагога як систему професійних ролей і покликаний забезпечити учню умови для формування здатності інтегрувати необхідні знання, вміння та навички, а також для розвитку важливих якостей особистості та морально-духовних цінностей, покладених в основу таких якостей [10, с. 102].

Принцип свідомості та активності безпосередньо пов'язаний із самостійністю дій майбутніх соціальних педагогів, з проявом інтересу та творчих пошуків. Цей принцип передбачає розвиток таких важливих особистісних якостей, як «воля», «відповідальність», «цілеспрямованість», «дисциплінованість».

Таким чином, враховуючи вищезазначене, можна констатувати, культура педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери являє собою трикомпонентну систему, що включає аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий аспекти та є багатофункціональним явищем. При цьому сам процес формування культури педагогічного спілкування залежить від мультифункціональної діяльності соціального педагога, оскільки включає в себе синтез різних видів культури (психологічної, комунікативної, інформаційної, методологічної).

Висновки до 1 розділу

1. На основі узагальнення сучасної психолого-педагогічної та методичної літератури, було визначено зміст та сутність поняття культури педагогічного спілкування в сучасному педагогічному дискурсі. Встановлено, що під поняттям «культура педагогічного спілкування» слід розуміти складову професійної компетентності педагога, що уособлюється у компетентності у спілкуванні на основі його особистісного комунікативного потенціалу, та систему фахової комунікативної підготовки педагога, спрямованістю якої є формування та розвиток сукупності професійних знань, умінь та навичок, що забезпечують наявність комунікативної компетенції майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

2. Проведено аналіз структурних компонентів культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери та встановлено, що культура педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери являє собою трикомпонентну систему, що включає аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий аспекти.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

2.1. Аналіз вимог до фахівців соціально-педагогічної сфери щодо культури педагогічного спілкування

На сьогодні одним із найголовніших умов успішної соціально-педагогічної діяльності є готовність майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери до педагогічного спілкування.

Як зазначає М. Давидов, готовність до педагогічного спілкування є інтегративним явищем, що включає в себе володіння фахівцем: основами педагогічного спілкування, його функції, закономірності, зміст, структуру; сформованість умінь та навичок організовувати та керувати спілкуванням, своїм власним психічним станом та впливати на психоемоційний стан оточуючих; сформованість моральних, особистісних якостей педагога [12, с. 63].

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить про те, що культура педагогічного спілкування є частиною професійно-педагогічної культури гуманістичної спрямованості, що, в свою чергу, вимагає наявності у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери здібностей та компетентності до формування сприятливої психологічної атмосфери в колективі учнів та під час освітнього процесу, оскільки в процесі освітньої діяльності повинно мати місце як ділове, так і особистісне спілкування, побудоване на таких категоріях, як: «співпереживання», «співучасть у проблемах», «співчуття» тощо.

З огляду на це до особи фахівця соціально-педагогічної сфери висувається низка вимог щодо культури педагогічного спілкування з вихованцями/учнями, які представлені на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Вимоги до фахівців соціально-педагогічної сфери щодо культури педагогічного спілкування

Джерело: [3; 49].

Проведемо аналіз деяких вимог до майбутніх соціальних педагогів, наведених на рис. 2.1, більш детально.

1. Комунікабельність – це ключова інтегральна якість особистості майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, яка виражається у потребі брати участь в систематичному спілкуванні з колегами, учнями (вихованцями), представниками батьківської спільноти; у здатності до встановлення соціальної контактності; в емоційному благополуччі, почутті радості та задоволення від спілкування; в широму інтересі до учня (вихованця), розумінні його душевного стану та співпереживанні почуттям [49].

Вітчизняний дослідник О. Шкуренко вказує на те, що комунікабельність нерозривно пов'язана з такими якостями, як: невимушеність, легкість, простота, щирість, привітність, терплячість, стриманість та почуття гумору у конфліктних ситуаціях, вимогливість, тактовність, педагогічна інтуїція у спілкуванні з учнями (вихованцями) [50].

Слід наголосити на тому, що комунікабельність проявляється в системі комунікативних навичок та умінь, які ґрунтуються на здатності керувати спілкуванням вихованців та впливати на них.

Показником культури педагогічного спілкування є вміння керувати настроєм, емоціями, вміння керувати психічним станом, підтримувати творчій настрій, доброзичливість учня/вихованця та знімати психічну напругу.

Як зазначає С. Паршук, для ефективного педагогічного спілкування соціальному педагогу важливо:

- вміти формувати в процесі спілкування комфортний психологічний клімат;
- вміти орієнтуватися в конкретній ситуації;
- вміти аналізувати своє спілкування з вихованцями/учнями;
- вміти моделювати стиль спілкування, враховуючи індивідуальні особливості партнерів по спілкуванню [33, с. 318].

2. Культура мовлення – наступна вимога до майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, що полягає у професійній майстерності педагога здійснювати мовленнєву діяльність. У педагогічному спілкуванні можна спостерігати всю варіативність видів мовлення, незалежно від дій соціального педагога (переконує, інформує, стимулює до дії, звертається до емоцій та почуттів вихованців тощо).

До мовлення соціального педагога висувається низка певних вимог:

- мовлення повинно бути правильним, відповідати літературно-мовленнєвим нормам;
- чітке використання вокабюляру;
- простота, ясність, доступність та логічність;
- різноманіття використовуваних мовленнєвих засобів;
- емоційність та образність [7, с. 66].

Т. Надім'янова та Н. Виницька вказують на те, що мовлення відображає ставлення фахівця соціально-педагогічно сфери до змісту інформації, тому

надзвичайно важливою є емоційна забарвленість мовлення: темп, інтонація, гучність, дикція, тембр голосу, паузи, сила, ритміка тощо [31, с. 453]. При цьому особливе значення відіграють невербальні засоби спілкування, які здійснюють виражений емоційний вплив на вихованців/учнів, передають переживання та почуття педагога.

3. Педагогічний такт – це дотримання фахівцем соціально-педагогічної сфери міри у спілкуванні з учнями/вихованцями у різних сферах діяльності, поєднання вимогливості та поваги, уникнення крайнощів у спілкуванні, вміння обирати правильний підхід до вихованців/учнів.

Педагогічний такт передбачає дотримання морально-етичних установок, урахування особистісних характеристик суб'єктів спілкування та проявляється у формах спілкування та відносинах, в умінні вести бесіду, не зачіпаючи самолюбства співрозмовника, в умінні стримувати свої емоції та почуття, в умінні організувати навчально-виховну діяльність учнів/вихованців та перевірити хід її виконання, в умінні помітити або не помітити учня/вихованця тощо.

К. Добрінова та Р. Кириченко зазначають, що педагогічний такт знаходить свій прояв в оціночних судженнях, у зауваженнях, в інтонації, в умінні бути уважними та терплячими, хвалити та наказувати, адже саме педагогічний такт підказує час та місце спілкування з учнем/вихованцем [17, с. 681]. Так, культура педагогічного спілкування відображається у стилі спілкування педагога та учнів/вихованців та у стилі керівництва їх діяльністю.

З огляду на це, педагогічний такт як вимога до фахівця соціально-педагогічної сфери є одночасно мірою, усвідомленим дозатором впливу педагога на діяльність учнів/вихованців, здатністю контролювати та врівноважувати різні засоби. Тактика дій та поведінки соціального педагога, який володіє педагогічним тактом, полягає у передбаченні наслідків використання різних методів та забезпечення їх своєчасного корегування.

Таким чином, на сьогодні до майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери висувається низка вимог щодо культури педагогічного спілкування, а

саме: комунікабельність; володіння педагогічним тактом; висока культура мовлення; здатність до саморегуляції психічної діяльності; та володіння невербальними засобами спілкування.

2.2. Сучасні види та технології формування культури педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога

На сьогодні робота соціального педагога набуває особливого значення. Формування та підвищення рівня культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери безпосередньо пов'язане з покращенням якості його навчальної діяльності, з посиленням у ній значущості найбільш перспективних та сучасних технологій. Розвинена культура педагогічного спілкування майбутнього фахівця характеризується майстерністю, що виражається високим ступенем його творчої самовіддачі, широким професійним світоглядом, великим обсягом спеціальних знань, умінь, творчим розумінням проблемних ситуацій, високою культурою мовлення та тактовністю. Як зазначає І. Дичківська, сучасному фахівцю соціально-педагогічної сфери необхідно бути не лише високопрофесійним та грамотним спеціалістом у своїй галузі, але й ініціативним та творчим, використовувати педагогічні інновації [16, с. 12], адже саме творча активність та інноваційний підхід до роботи є результатом високого рівня розвитку професійної культури фахівця та передбачає наявність спеціальних знань, умінь та навичок, усвідомлення цілей та суспільної значущості соціально-педагогічної діяльності соціального педагога.

З огляду на це, на сьогодні з метою формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери використовуються різноманітні методи та технології.

Так, спираючись на класифікацію методів освіти Ю. Бабанського [44, с. 190], а також використовуючи методи виховання, що застосовуються у вищій школі, можна виокремити декілька груп методів, які доцільно використовувати

у процесі формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери:

- методи навчання – методи організації та самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності (перцептивні методи, спрямовані на передачу та сприйняття навчально-професійної інформації у вигляді почуттів (словесні, наочні, аудіовізуальні, практичні методи);
- логічні методи (організація та здійснення логічних операцій);
- гностичні методи (організація та здійснення розумових операцій);
- методи стимулювання, мотивації та самомотивації навчання (методи формування пізнавального інтересу та методи формування навчально-професійного обов'язку);
- методи контролю та самоконтролю ефективності навчання (усний, письмовий);
- методи виховання – методи формування свідомості особистості (оповідання, розмова, диспут, лекція);
- методи стимулювання поведінки та діяльності (заохочення, покарання, змагання) [44, с. 190–191].

Крім того, методи навчання розподіляються на:

1) репродуктивні методи, які призначені для формування вмінь та навичок діяти в типових умовах. В основі методів лежить модель отримання знань та застосування умінь та навичок за зразком раніше засвоєних знань або показаних способів дій [13, с. 21]. Даний метод застосовують під час евристичних бесід, семінарських та практичних занять, консультування;

2) активні методи, що спрямовані на стимулювання пізнавальної діяльності студентів та сприяють активності, розвитку гнучкості їх мислення, розвитку самостійності та творчого підходу до діяльності. Застосування активних методів навчання створює сприятливі можливості для проєктування ситуацій реальної діяльності в освітньому процесі закладу вищої освіти. Опанування майбутніми фахівцями соціально-педагогічної сфери знаннями та

вміннями внаслідок застосування активних методів забезпечує зближення навчального процесу з майбутньою професійною діяльністю, формує у майбутніх соціальних педагогів здатність творчо діяти у нестандартних ситуаціях [13, с. 21].

Варто зазначити, що активні методи передбачають використання психолого-педагогічних технологій проблемно-пошукового характеру, зокрема: проблемних лекцій, ділових ігор, педагогічних майстерень, тренінгів, застосування технології «мозкового штурму», педагогічних студій, групових дискусій, застосування технології case-study та моделювання соціально-педагогічних ситуацій тощо.

Так, зокрема, така педагогічна технологія, як педагогічна студія являє собою комплексне практичне заняття, спрямоване на всебічне оволодіння певною проблемою реальної практики. В основу організації педагогічної студії як засобу підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, покладено три методи: 1) теоретичний виклад, що є сучасним педагогічним вирішенням проблеми; 2) дискусія, що допомагає осмислити пропонований матеріал; 3) ігро-вправи, які озброюють студентів набором професійних умінь, комунікативних навичок.

Особливе значення у формуванні культури педагогічного спілкування відіграють ділові ігри – моделювання професійної діяльності і рольова взаємодія за ігровими правилами фахівців, що беруть участь у ній, у певному умовному часі, в атмосфері невизначеності, при зіткненні позицій, з розігруванням ролей і оцінюванням [4, с. 18]. Застосування цього методу дозволяє виробити у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери вміння вирішувати проблеми, що виникають у практичній діяльності та здатність оцінювати свою діяльність.

Тематична дискусія – це колективне обговорення конкретної проблеми, питання чи зіставлення різних позицій, думок та пропозицій. Дискусії забезпечують активну участь кожного студента в обговоренні поставлених проблем. Дискусії сприяють становленню позитивного ціннісного ставлення до

професійної діяльності та потреби в її виконанні, розвивають комунікативні навички та здібності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

Технологія «мозковий штурм» є різновидом групової дискусії, яка характеризується відсутністю критики пошукових зусиль, збиранням усіх варіантів рішень, гіпотез і пропозицій, народжених у процесі осмислення будь-якого проблемного питання, здійсненні їх подальшого аналізу з позиції перспективи подальшого використання або реалізації на практиці [20, с. 78]. Цю психолого-педагогічну технологію доцільно поєднувати з тренінгами, які спрямовані на розвиток комунікативних знань, умінь та навичок, а також соціальних установок.

Таким чином, з метою формування культури педагогічного спілкування передбачається використання репродуктивних та активних методів навчання та інноваційних психолого-педагогічних технологій («мозковий штурм», тематична дискусія, технологія case-study, педагогічна студія тощо).

Висновки до 2 розділу

1. Проведено аналіз вимог до фахівців соціально-педагогічної сфери щодо культури педагогічного спілкування та встановлено, що на сьогодні основними вимогами є: комунікабельність; володіння педагогічним тактом; висока культура мовлення; здатність до саморегуляції психічної діяльності; та володіння невербальними засобами спілкування.

2. Охарактеризовано сучасні види та технології культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери та встановлено, що з метою формування культури педагогічного спілкування передбачається використання репродуктивних та активних методів навчання та інноваційних психолого-педагогічних технологій («мозковий штурм», тематична дискусія, технологія case-study, педагогічна студія тощо).

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

3.1. Організація та результати дослідження вихідного рівня сформованості культури педагогічного спілкування соціального педагога

Дослідно-експериментальна робота із визначення особливостей формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери проводилася на базі Криворізького державного педагогічного університету (КДПУ) у м. Кривому Розі та Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова у м. Києві.

В експериментальному дослідженні брали участь 33 студенти, які навчаються є майбутніми фахівцями соціально-педагогічної сфери, а саме:

1) експериментальна група (ЕГ) – 14 студентів групи ЗСПм-17 психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету;

2) контрольна група (КГ) – 19 студентів групи 15-змдш педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Період проведення дослідження: 01 вересня 2021 р. – 01 вересня 2022 р.

Гіпотеза дослідження: програма формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери буде ефективною, якщо дотримуватися таких умов:

1) проведення занять із формування культури педагогічного спілкування з майбутніми фахівцями соціально-педагогічної сфери повинно бути систематичним та структурованим;

2) використання активних форм та методів навчання при реалізації процесі формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

У межах дослідження були сформульовані та реалізовані такі завдання:

1. Визначити критерії та рівні показників сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

2. Підібрати необхідний діагностичний інструментарій для проведення діагностики вихідного рівня сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

3. Провести діагностичне обстеження щодо виявлення рівня сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх соціальних педагогів.

4. Провести якісний та кількісний аналіз отриманих даних.

Дослідно-експериментальна робота проводилася у три етапи:

– I етап (констатувальний) – спрямований на виявлення вихідного рівня сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери;

– II етап (формувальний) – передбачає на основі отриманих діагностичних даних розробку, організацію та практичне впровадження програми з формування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери культури педагогічного спілкування;

– III етап (контрольний) – полягає у проведенні повторної діагностики та перевірці ефективності організованої та впровадженої програми формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

У даному параграфі представлений констатувальний етап дослідження, метою якого є визначення вихідного рівня сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в контрольній та експериментальній групах.

Діагностичний інструментарій дослідження на констатувальному етапі був представлений такими методиками:

1. Методика «Цінносні орієнтації» (М. Рокич), що спрямована на визначення сформованості у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери

системи цінностей, тобто змістовну сторону спрямованості особистості та ставлення останньої до навколишнього світу, до оточуючих людей, до самої себе, основу світосприйняття та ядро мотивації життєвої активності (*Додаток А*) [30].

2. Тест комунікативних навичок Міхельсона (адаптований Ю. Гільбухом), який спрямований на здійснення оцінки комунікативних здібностей майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери (*Додаток Б*) [42].

3. Методика «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» (Л. Бережнова), яка спрямована на визначення сформованого рівня самоосвіти та рефлексії педагогічної діяльності у студентів, які стануть майбутніми соціальними педагогами (*Додаток В*) [15].

На основі проведеного аналізу психолого-педагогічної, соціальної та методичної літератури було виділено низку показників (критерії) сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, представлених у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Критерії та показники сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери

Критерій	Показники	Методика дослідження
Професійно-ціннісний критерій	1) сформованість системи професійних цінностей у соціально-педагогічній сфері; 2) сформованість ціннісно-змістовної сфери особистості.	Методика «Цінності орієнтації» (М. Рокич)
Когнітивно-комунікативний критерій	1) наявність системи знань, умінь та навичок у сфері педагогічної та комунікативної діяльності; 2) сформованість морально важливих якостей та цінностей особистості студента; 3) знання та усвідомлення специфіки професії соціального педагога, психолого-педагогічних технологій та методик «суб'єкт-суб'єктної взаємодії» з вихованцями/учнями/студентами.	Тест комунікативних навичок Міхельсона (адаптація Ю. Гільбуха)

		Продовження табл. 3.1
Критерій	Показники	Методика дослідження
Творчо-орієнтаційний	1) здатність студента до самоосвіти, професійного особистісного розвитку; 2) творчо-пізнавальна активність, педагогічна інтуїція та імпровізація, педагогічний артистизм; 3) сформованість педагогічної рефлексії; 4) володіння засобами самопізнання та самомотивації, гнучкості мислення, 5) сформованість творчо-педагогічного мислення.	Методика «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» (Л. Бережнова)

Джерело: складено автором.

В ході дослідження було встановлено такі рівні сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери:

1) високий рівень (творчий): характеризує майбутнього соціального педагога як особистість, яка досягає високих результатів у своїй професійній діяльності та володіє високим рівнем професіоналізму, є висококультурною особистістю із високими комунікативними здібностями, здатна до встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії на партнерських засадах. Майбутній фахівець соціально-педагогічної сфери характеризується сформованістю необхідних особистісних якостей, якими повинен бути наділений соціальний педагог (доброта, чуйність, відповідальність, довіра, турботливість, витривалість, толерантність тощо);

2) середній рівень (адаптивний): характеризує майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, який досягає середніх результатів у своїй

професійній діяльності, опираючись виключно на професійні знання; комунікативні здібності розвинені на посередньому рівні; фахівець недостатньо якісно може встановлювати суб'єкт-суб'єктну взаємодію із вихованцями/учнями/студентами. Для майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери характерна недостатня сформованість всіх необхідних особистісних якостей, якими повинен бути наділений соціальний педагог, окремі якості потребують формування та/або розвитку. Особистість не готова до творчого пошуку та творчого зростання, підвищення рівня комунікативної культури;

3) *низький рівень (репродуктивний)*: характеризує майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, який має низькі результати у своїй професійній діяльності, недостатньо опирається або не опирається взагалі на свої професійні знання; комунікативні здібності не розвинені, педагогічний артистизм у спілкуванні не використовується; соціальний педагог не може належним чином донести свою думку до вихованця/учня/студента, що унеможлиблює можливість встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії на партнерських засадах. У майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери не сформовані необхідні особистісні якості, якими повинен бути наділений соціальний педагог. Він не має потреби/бажання у здійсненні творчого пошуку та творчому зростанні, підвищенні рівня педагогічної майстерності та рівня комунікативної культури.

Аналіз рівня сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери здійснюється за показниками кожного з критеріїв (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Рівні прояву критеріїв сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери

Критерій	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
----------	----------------	-----------------	----------------

Професійно-ціннісний критерій	<p>1) Система професійних цінностей студента сформована та яскраво виражена; вибір цінностей здійснюється свідомо.</p> <p>2) Висока значимість ціннісно-змістовної сфери особистості.</p>	<p>1) Систем професійних цінностей недостатньо виражена; наявні уявлення про професійні цінностей фахівця соціально-педагогічної сфери.</p> <p>2) Значення ціннісно-змістовної сфери особистості недостатньо виражена.</p>	<p>1) Система професійних цінностей у студента не сформована; вибір цінностей має випадковий характер.</p> <p>2) Ціннісно-змістовна сфера особистості не сформована або слабо виражена.</p>
-------------------------------	---	--	---

Продовження табл. 3.2

Критерій	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Когнітивно-комунікативний критерій	<p>1) Студент володіє знаннями, уміннями та навичками у сфері педагогічної та комунікативної діяльності в повному обсязі.</p> <p>2) Сформовані морально важливі якості та цінності особистості студента.</p> <p>3) Студент демонструє високі знання та у повному обсязі усвідомлює специфіку професії соціального педагога; володіє психолого-педагогічними технологіями та методиками «суб'єкт-суб'єктної взаємодії».</p>	<p>1) Студент володіє знаннями, уміннями та навичками у сфері педагогічної та комунікативної діяльності не у повному обсязі.</p> <p>2) Частково сформовані морально важливі якості та цінності особистості студента.</p> <p>3) Студент демонструє недостатні знання та не в повному обсязі усвідомлює специфіку професії соціального педагога; частково володіє психолого-педагогічними технологіями «суб'єкт-суб'єктної взаємодії».</p>	<p>1) Студент володіє слабкими знаннями, уміннями та навичками у сфері педагогічної та комунікативної діяльності.</p> <p>2) Несформовані морально важливі якості та цінності особистості студента.</p> <p>3) Студент не демонструє знань та не усвідомлює специфіку професії соціального педагога; володіє психолого-педагогічними технологіями «суб'єкт-суб'єктної взаємодії» на партнерських засадах.</p>
Творчо-орієнтаційний	<p>1) У студента яскраво виражена здатність до самоосвіти, особистісного розвитку.</p> <p>2) Сформовані здібності до педагогічної рефлексії.</p> <p>3) У студента яскраво виражена творча активність, педагогічна інтуїція та імпровізація,</p>	<p>1) У студента недостатньо виражена здатність до самоосвіти, особистісного розвитку.</p> <p>2) Частково сформовані здібності до педагогічної рефлексії.</p> <p>3) У студента творча активність, педагогічна інтуїція та</p>	<p>1) У студента відсутня здатність або відсутнє бажання до самоосвіти та особистісного розвитку.</p> <p>2) Несформовані здібності до педагогічної рефлексії.</p> <p>3) Відсутність творчої активності, педагогічної інтуїції</p>

	педагогічний артистизм; 4) Володіння засобами самопізнання та самомотивації, гнучкість мислення яскраво виражені. 5) Сформоване творчо-педагогічне мислення.	імпровізація, педагогічний артистизм недостатньо виражені та сформовані; 4) Недостатнє володіння засобами самопізнання та самомотивації, гнучкість мислення недостатньо виражена. 5) Частково сформоване творчо-педагогічне мислення.	та імпровізації, педагогічного артистизму; 4) Слабке володіння засобами самопізнання та самомотивації, гнучкість мислення відсутня; 5) Несформоване творчо-педагогічне мислення.
--	--	---	--

Джерело: складено автором.

Нижче наведені результати проведеного діагностичного обстеження на констатувальному етапі, який проводився з 01 вересня 2021 р. по 31 жовтня 2021 р.

1. Проведення діагностики показників сформованості у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ культури педагогічного спілкування за професійно-ціннісним критерієм за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокичаздійснювалося у фронтальній формі та за допомогою онлайн-сервісу Google-анкетування.

У табл. 3.3–3.4 представлені кількісні та якісні результати діагностики респондентів ЕГ та КГ, а саме показники термінальних та інструментальних цінностей, сформованих у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Таблиця 3.3

Пріоритетні термінальні цінності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ на констатувальному етапі (методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича)

Термінальні цінності	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)
Здоров'я	8	57	10	52
Любов	6	43	9	47
Наявність вірних друзів	7	50	11	58

Щаслива сім'я	5	36	8	42
Цікава робота	3	21	5	24

Джерело: складено автором.

Відповідно до даних табл. 3.3 було встановлено, що у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери обох досліджуваних груп відзначається розподіл цінностей на дві групи – «цінності професійної самореалізації» та «цінності особистого життя». Результати анкетування демонструють, що на першому місці в переліку вагомих термінальних цінностей респондентів посідає в ЕГ – «Здоров'я» (57% респондентів або 8 осіб), а в КГ – «Наявність вірних друзів» (58% респондентів або 11 осіб). На другому місці в ЕГ «Наявність вірних друзів» - 50% респондентів (7 осіб), а в КГ – «Здоров'я» (52% респондентів або 10 осіб).

Третє місце серед пріоритетних термінальних цінностей в опитаних респондентів обох досліджуваних груп посідає «Любов»: 47% респондентів в КГ (9 осіб) та 43% респондентів ЕГ (6 осіб). На четвертому місці «Щаслива сім'я» – 42% респондентів (8 осіб) в КГ та 36% респондентів (5 осіб) в ЕГ. П'яте місце серед термінальних цінностей респондентів як ЕГ, так і КГ посідає «Цікава робота» - 21% респондентів (3 особи) та 24% респондентів (5 осіб) відповідно.

Вищенаведені результати свідчать про велике значення для майбутніх соціальних педагогів сфери особистого життя, ніж сфери професійної діяльності.

Таблиця 3.4

Пріоритетні інструментальні цінності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ на констатувальному етапі (методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича)

Термінальні цінності	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)
Вихованість	7	50	10	53
Охайність	6	43	9	47
Чесність	5	36	9	47

Життєрадісність	7	50	8	42
Відповідальність	4	29	6	32

Джерело: складено автором.

Серед інструментальних цінностей, представлених у табл. 3.4, пріоритетне значення для студентів обох досліджуваних груп мають: «Вихованість» (53% або 10 осіб в КГ; 50% респондентів або 7 осіб в ЕГ); «Життєрадісність» (50% респондентів або 7 осіб в ЕГ; та 42% респондентів або 8 осіб в КГ); «Охайність» (47% респондентів або 9 осіб в КГ; 43% респондентів або 6 осіб в ЕГ); «Чесність» (47% респондентів або 9 осіб в КГ; 36% респондентів або 5 осіб в ЕГ); та «Відповідальність» (32% респондентів або 6 осіб в КГ; 29% респондентів або 4 особи в ЕГ).

Встановлено, що такі цінності, як «вихованість», «охайність» та «життєрадісність» є більш пріоритетними для респондентів, виступаючи основою педагогічної професії, проте негативним показником є те, що в обох досліджуваних групах цінність «відповідальність» є в найменшому пріоритеті для майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

На рис. 3.1 наведено узагальнені результати рівня сформованості професійно-ціннісного критерію культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, на констатувальному етапі експериментального дослідження.

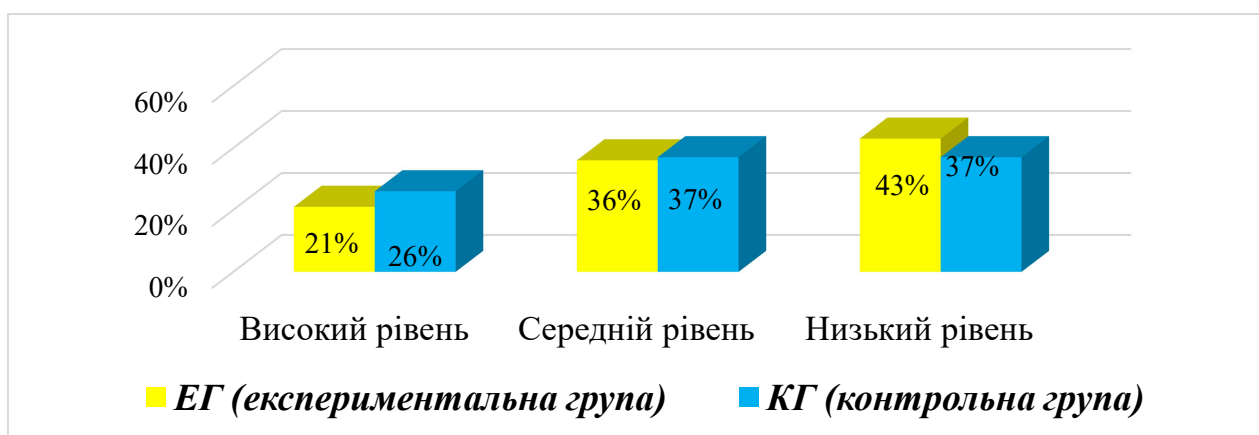

Рис. 3.1. Результати діагностики рівня сформованості системи професійно-особистісних цінностей у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в

ЕГ та КГ за методикою «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) на констатувальному етапі (професійно-ціннісний критерій)

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені на рис. 3.1, можна констатувати, що серед респондентів ЕГ переважає низький рівень сформованості професійно-ціннісного критерію культури педагогічного спілкування – 43% (6 осіб). Серед респондентів КГ низький рівень було виявлено у 37% (7 осіб). Показники свідчать про те, що у студентів не сформована система професійних цінностей, тобто вони хаотично обирають цінності, якими повинен бути наділений фахівець соціально-педагогічної сфери, не усвідомлюючи їх значення для себе та своєї професії. Ціннісно-змістовна сфера особистості не сформована належним чином (студенти безповідповідально ставляться до професії соціального педагога, не усвідомлюють її роль та значення; такі моральні цінності, як чесність, доброта, чуйність та відповідальність, не відіграють великої ролі в житті та не впливають на формування особистості педагога).

Середній рівень сформованості професійно-ціннісного критерію культури педагогічного спілкування в обох групах майже однаковий: в ЕГ – 36% респондентів (5 осіб), в КГ – 37% респондентів (7 осіб). У цієї категорії студентів відзначаються уявлення про систему професійних цінностей майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, проте є вони недостатньо виражені.

Високий рівень сформованості професійно-ціннісного критерію культури педагогічного спілкування виявлено у 21% респондентів (або 3 особи) в ЕГ та у 26% респондентів (або 5 осіб) КГ.

2. Проведення діагностики показників сформованості у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ культури педагогічного спілкування за когнітивно-комунікативним критерієм відповідно до тесту комунікативних навичок Міхельсона, адаптованого Ю. Гільбухом,

здійснювалося у фронтальній формі в ЕГ та за допомогою онлайн-сервісу Google-анкетування в КГ.

В таблиці 3.5 представлені результати сформованості блоків комунікативних умінь та навичок опитаних респондентів ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження.

Таблиця 3.5

Сформованість комунікативних блоків умінь в ЕГ та КГ

(Тест комунікативних навичок Міхельсона) на констатувальному етапі

Блок сформованості комунікативних умінь та навичок	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)
Вміння надавати та приймати знаки уваги (компліменти)	6	43	8	42

Продовження табл. 3.5

Реагування на справедливу критику	5	36	7	37
Реагування на несправедливу критику	8	57	9	47
Реагування на зачіпаючу, провокуючу поведінку з боку співрозмовника	8	57	9	47
Вміння звернутися з проханням	3	21	5	26
Вміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «Ні»	3	21	6	32
Вміння самому надати співчуття, підтримку	6	43	8	42
Вміння самому	6	43	8	42

приймати співчуття та підтримку з боку інших осіб				
Вміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність	5	36	8	42
Реагування на спробу вступити з тобою в контакт	6	43	9	47

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені у табл. 3.5, слід констатувати, що в опитаних респондентів ЕГ та КГ найбільше сформовано такі блоки комунікативних навичок, як: «Реагування на спробу вступити з тобою у контакт» (43% та 47% респондентів відповідно); «Вміння надавати та приймати знаки уваги (компліменти)» (43% та 42% респондентів відповідно); «Вміння самому надати співчуття, підтримку» (43% та 42% респондентів відповідно). Це свідчить про те, що майбутні фахівці соціально-педагогічної сфери мають соціальну контактність, схильні до прояву почуттів по відношенню до інших осіб (увага, співчуття, підтримка тощо), що є важливими рисами характеру для соціальних педагогів.

Негативними є показники таких комунікативних блоків опитаних респондентів, як: «Реагування на несправедливу критику» (57% та 47% респондентів в ЕГ та КГ відповідно); «Реагування на зачіпаючу, провокуючу поведінку з боку співрозмовника» (57% та 47% респондентів в ЕГ та КГ відповідно); «Вміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «Ні» (21% та 32% респондентів в ЕГ та КГ відповідно) та «Вміння звернутися з проханням» (21% та 26% респондентів ЕГ та КГ відповідно).

На основі даних табл. 3.5 було виявлено три групи комунікативної поведінки респондентів, що навчаються в ЕГ та КГ на констатувальному етапі, представлені на рис. 3.2.

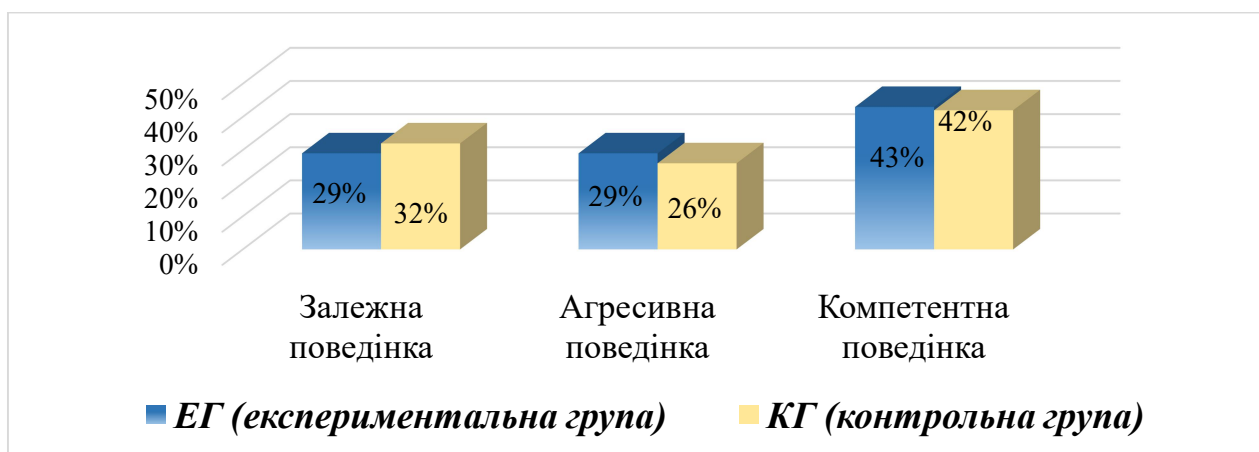

Рис. 3.2. Комуникативна поведінка майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери EG та КГ на констатувальному етапі

Джерело: складено автором.

Відповідно даних на рис 3.2, можна констатувати, що як в EG, так і в КГ переважає компетентна поведінка – 43% (6 осіб) та 42% (8 осіб) респондентів відповідно. Залежна поведінка респондентів EG та КГ від думки оточуючих людей виявлена у 29% респондентів в кожній з опитаних груп. Агресивна поведінка у комунікації з третіми особами діагностовано у 29% респондентів (4 особи) в EG та у 26% респондентів (5 осіб) в КГ.

Узагальнені показники сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в EG та КГ, за когнітивно-комуникативним критерієм на констатувальному етапі представлено на рис. 3.3.

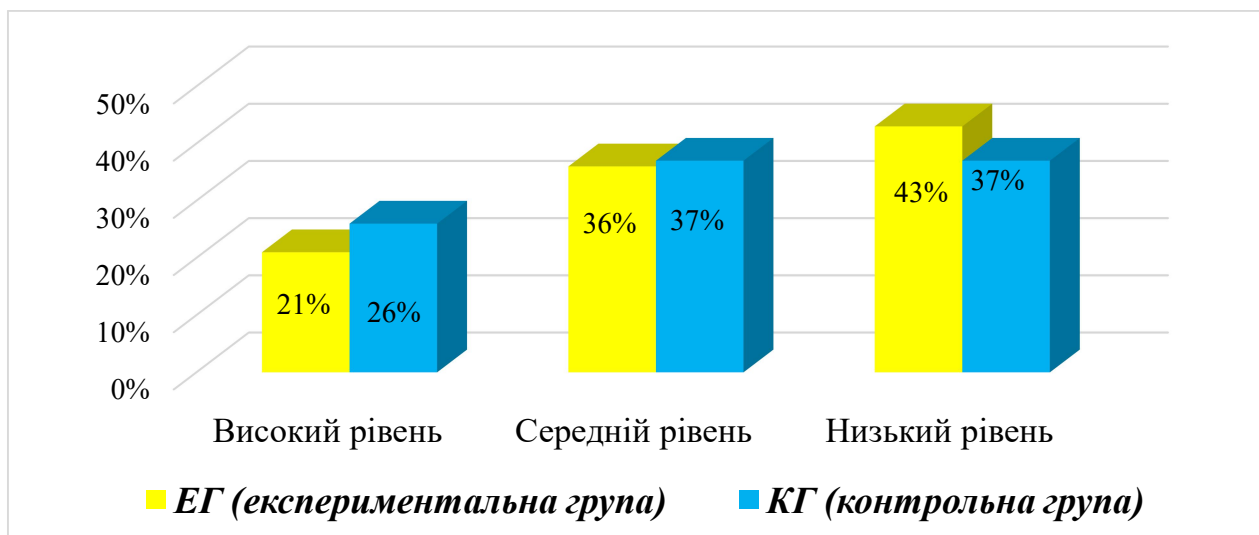

Рис. 3.3. Результати діагностики рівня сформованості комунікативних навичок у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в ЕГ та КГ за тестом комунікативних навичок Міхельсона на констатувальному етапі (когнітивно-комунікативний критерій)

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені на рис. 3.3, можна зробити висновок про те, що серед респондентів ЕГ переважає низький рівень сформованості когнітивно-комунікативного критерію культури педагогічного спілкування – 43% (6 осіб). Серед респондентів КГ низький рівень було виявлено у 37% (7 осіб). Вказані показники свідчать про те, що студенти слабо володіють знаннями, уміннями та навичками у сфері педагогічної та комунікативної діяльності; не усвідомлюють необхідності дотримання правил поведінки та культури спілкування з оточуючими людьми, оскільки у них не сформовані морально важливі якості та цінності особистості. Майбутні фахівці соціально-педагогічної сфери не демонструють знань та не усвідомлюють специфіку професії соціального педагога, агресивно реагують на типові комунікативні ситуації та залежні від думки оточення, різко негативно або надмірно сприймають справедливу/несправедливу критику на свою адресу, показуючи неадекватну реакцію. Студенти не володіють необхідними психолого-педагогічними технологіями та методиками «суб'єкт-суб'єктної взаємодії» на партнерських засадах.

Середній рівень сформованості когнітивно-комунікативного критерію культури педагогічного спілкування в обох групах майже однаковий: в ЕГ – 36% респондентів (5 осіб), в КГ – 37% респондентів (7 осіб). У цієї категорії студентів відзначається часткове володіння знаннями, уміннями та навичками у сфері педагогічної та комунікативної діяльності; вони усвідомлюють необхідність дотримання правил поведінки та культури спілкування, проте трапляються випадки їх порушення через неможливість контролю свого емоційного стану. Студенти частково володіють психолого-педагогічними

технологіями з метою встановлення «суб'єкт-суб'єктної взаємодії» з оточуючими людьми.

Високий рівень сформованості когнітивно-комунікативного критерію культури педагогічного спілкування виявлено у 21% респондентів (або 3 особи) в ЕГ та у 26% респондентів (або 5 осіб) КГ.

3. Проведення діагностики показників сформованості у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ культури педагогічного спілкування за творчо-орієнтаційним критерієм відповідно до методики «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» Л. Бережної, здійснювалося у фронтальній формі в ЕГ та за допомогою онлайн-сервісу Google-анкетування в КГ.

В таблиці 3.6 представлені показники прагнення опитаних респондентів до саморозвитку та вдосконалення своєї педагогічної культури як майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Таблиця 3.6

Показники прагнення респондентів ЕГ та КГ до саморозвитку
(констатувальний етап)

Рівень прагнення до саморозвитку	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)
Низький	3	21	3	16
Нижче середнього	3	21	4	21
Середній	5	36	7	37
Вище середнього	2	14	3	16
Високий	1	7	2	11

Джерело: складено автором.

В таблиці 3.7 представлені показники самооцінки опитаних респондентів.

Таблиця 3.7

Показники самооцінки респондентів ЕГ та КГ (констатувальний етап)

Рівень самооцінки	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)	Абсолютне значення (осіб)	Відносне значення (%)
Дуже високий	1	7	2	11
Високий	2	14	3	16
Нормальний	4	29	5	26
Занижений	2	14	5	26
Низький	3	21	2	11
Дуже низький	2	14	2	11

Джерело: складено автором.

Здійснюючи аналіз показників прагнення респондентів ЕГ та КГ до саморозвитку та їх самооцінку, було встановлено, що у 42% респондентів ЕГ (6 осіб) низький та нижче середнього рівень прагнень до саморозвитку та самовдосконалення; серед респондентів КГ низький рівень складає 37% (7 осіб). Виявлено, що студенти з низьким або заниженим рівнем самооцінки мають низькі прагнення або не мають прагнень взагалі самовдосконалюватися та покращувати свою педагогічну культуру.

Середній рівень прагнень до саморозвитку виявлено у 36% респондентів (5 осіб) в ЕГ та 37% респондентів (7 осіб) в КГ. Ця група студентів мають нормальну самооцінку, адекватно оцінює свої здібності, педагогічну культури та визначають пріоритетні напрямки для подальшого самовдосконалення.

Високий рівень прагнень до саморозвитку виявлено у 21% респондентів (3 особи) в ЕГ та у 27% респондентів (5 осіб) в КГ.

Узагальнені показники сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, за творчо-орієнтаційним критерієм на констатувальному етапі представлено на рис. 3.4.

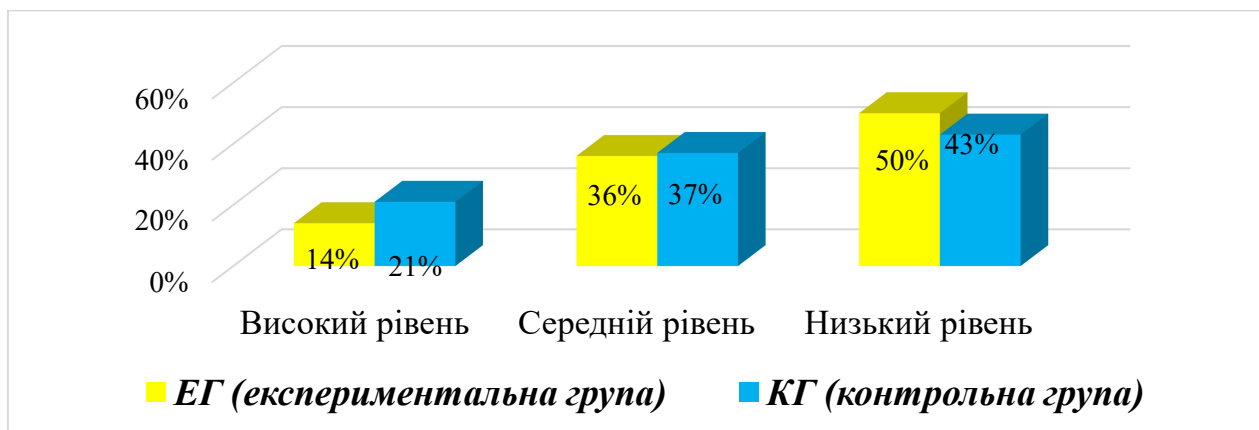

Рис. 3.4. Результати діагностики рівня самооцінки та прагнення до саморозвитку майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в ЕГ та КГ за методикою «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» Л. Бережної на констатувальному етапі (творчо-орієнтаційний критерій)
Джерело: складено автором.

Виходячи з даних, представлених на рис. 3.4, було встановлено, що серед респондентів ЕГ та КГ переважає низький рівень сформованості творчо-орієнтаційного критерію культури педагогічного спілкування – 50% (7 осіб) та 43% (8 осіб) відповідно. Це свідчить про те, що у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери відсутнє бажання до самоосвіти та особистісного розвитку, слабо виражена самомотивація та прагнення до самопізнання, спостерігається небажання підвищувати рівень культури педагогічного спілкування; несформовані здібності до педагогічної рефлексії; не проявляється бажання до творчої активності; відсутня педагогічна інтуїція, не використовується педагогічний артистизм.

Середній рівень сформованості творчо-орієнтаційного критерію культури педагогічного спілкування в обох групах майже однаковий: в ЕГ – 36% респондентів (5 осіб), в КГ – 37% респондентів (7 осіб). У цієї категорії студентів відзначається недостатньо виражена здатність до самоосвіти та особистісного розвитку; вони мають частково розвинену здатність до педагогічної рефлексії; проявляють творчу активність та педагогічний

артистизм, проте не постійно; відзначається частково сформоване творчо-педагогічне мислення.

Високий рівень сформованості творчо-орієнтаційного критерію культури педагогічного спілкування виявлено у 14% респондентів (або 2 осіб) в ЕГ та у 21% респондентів (або 4 осіб) в КГ. Ця категорія студентів має великі творчі амбіції, в них яскраво виражена творча активність, вони активно застосовують педагогічний артистизм, імпровізацію та набули педагогічну майстерність у ході педагогічного спілкування, прагнуть покращувати свою педагогічну культуру.

У табл. 3.8 представлені узагальнені показники вихідного стану сформованості культури педагогічної спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в ЕГ та КГ за трьома критеріями (професійно-ціннісним, когнітивно-комунікативним та творчо-орієнтаційним) на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Таблиця 3.8

Узагальнені результати сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ

(констатувальний етап)

Рівні сформованості культури педагогічного спілкування	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне значення, осіб	Відносне значення, %	Абсолютне значення, осіб	Відносне значення, %
Високий рівень	2	14	4	21
Середній рівень	6	43	7	37
Низький рівень	6	43	8	42

Джерело: складено автором.

На рис. 3.5 наочно проілюстровано стан сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, на констатувальному етапі дослідження.

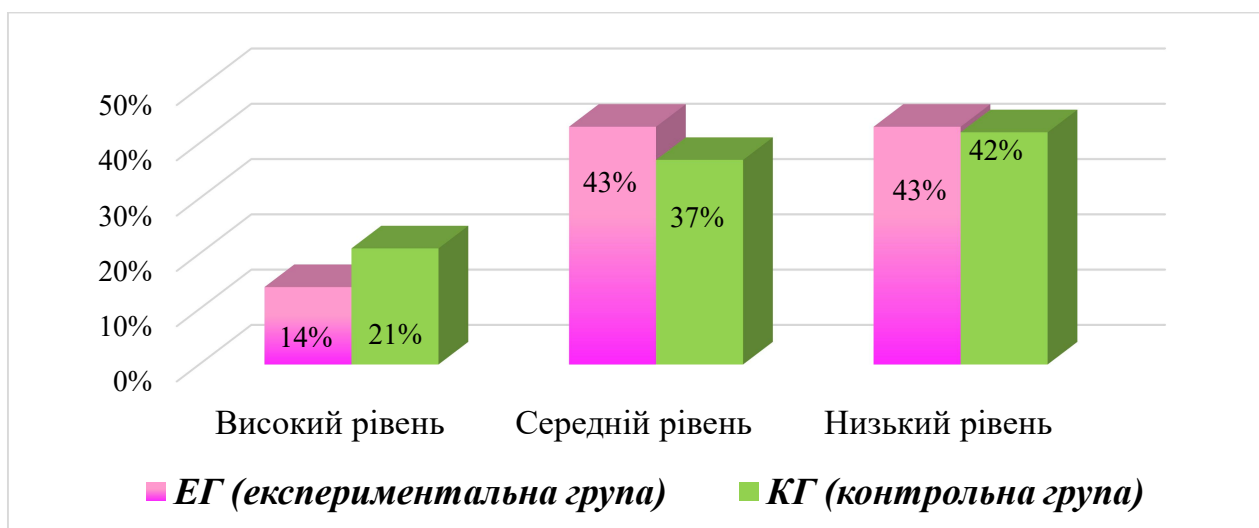

Рис. 3.5. Узагальнені результати діагностики рівня сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери EG та KG на констатувальному етапі

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені на рис. 3.5 та у табл. 3.8, слід констатувати, що в EG та в KG виявлено майже однакові високі показники низького (репродуктивного) рівня сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери – 43% респондентів (6 осіб) та 42% респондентів (8 осіб) відповідно. Це свідчить про те, що у майбутніх соціальних педагогів відзначаються низькі результати в професійній діяльності, оскільки вони недостатньо опираються або не опираються взагалі на свої професійні знання. У студентів не розвинені комунікативні здібності; вони не дотримуються правил культури поведінки та культури спілкування; педагогічний артистизм у під час педагогічного спілкування не використовується, що результує неможливістю соціальними педагогами належним чином донести свою думку до здобувачів освіти та унеможлиблює встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії з ними на партнерських засадах. Майбутні фахівці соціально-педагогічної сфери не мають потреби/бажання у здійсненні творчого пошуку та творчому зростанні,

підвищенні рівня своєї педагогічної майстерності та рівня комунікативної культури.

Середній (адаптивний) рівень сформованості культури педагогічного спілкування виявлено у 43% респондентів ЕГ та 37% респондентів КГ. Ця категорія майбутніх соціальних педагогів досягає середніх результатів у своїй професійній діяльності, спираючись виключно на свої професійні знання, проте студенти не можуть належним чином встановлювати суб'єкт-суб'єктну взаємодію із здобувачами освіти (вихованцями/учнями/студентами). Майбутні фахівці соціально-педагогічної сфери усвідомлюють необхідність розвитку культури педагогічного спілкування, мають наміри підвищувати рівень своєї комунікативної культури, проте не в повному обсязі готові до творчого пошуку та творчого зростання.

Високий рівень сформованості культури педагогічного спілкування виявлено у 14% респондентів ЕГ та 21% респондента КГ. Студенти, віднесені до цієї категорії, характеризуються як особистості, які досягають високих результатів у своїй професійній діяльності та володіють високим рівнем професіоналізму; є висококультурними особистостями з високими комунікативними здібностями, здатні до встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії на партнерських засадах.

Таким чином, за результатами проведеної діагностики вихідного рівня сформованості у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ культури педагогічного спілкування на констатувальному етапі дослідження було встановлено, що він перебуває на низькому та середньому рівнях в ЕГ та КГ (43% та 42% відповідно низький рівень; 43% та 37% - відповідно середній рівень). Це свідчить про те, що у студентів, що прагнуть стати соціальними педагогами недостатньо розвинені комунікативні здібності, культура поведінки та спілкування; вони не завжди можуть стримувати свої емоції та врівноважено приймати конструктивні рішення у ході взаємодії з оточуючими; використовувати в своїй професійній діяльності педагогічний артистизм, творчість та імпровізацію.

Все це зумовлює необхідність розробки та впровадження програми формування культури педагогічної поведінки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

3.2. Програма формування культури педагогічного спілкування соціального педагога

На основі проведеного дослідження рівня сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх соціальних педагогів в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі було виявлено потребу в розробці, організації та впровадженні програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери в умовах закладу вищої освіти.

З огляду на це було проведено формувальний етап експериментального дослідження, на якому передбачалася організація та практична реалізація розробленої програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Тривалість формувального етапу: з 01 листопада 2021 р. по 31 липня 2021 р.

В експериментальному дослідженні на формувальному етапі брали участь студенти ЕГ (14 осіб), в яких було виявлено вищі показники низького рівня сформованості культури педагогічного спілкування на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Метою формувального етапу дослідження стала розробка та впровадження програми формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, побудованої на основі структурно-змістовної моделі та педагогічних умов, що впливають на навчальний процес у закладі вищої освіти та його результати (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Структурна змістовна модель формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери

Джерело: власна розробка автора.

На рис. 3.6 наведена структурно-змістовна модель формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що є цілісною системою, яка представлена комплексом блоків, які відбивають специфіку організації освітнього процесу, спрямованого на забезпечення формування культури педагогічного спілкування, а саме:

1. Блок I.«Цільовий»: включає в себе мету та завдання процесу формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери та визначає загальний зміст реалізації структурної змістовної моделі Блок I – «Цільовий», який включає в себе мету та завдання процесу формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери та визначає загальний зміст реалізації структурної змістовної моделі та спрямованість процесу формування культури педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога.

На рис. 3.7 представлені основні принципи організації діяльності, що активують процес формування культури педагогічного спілкування.

Рис. 3.7. Принципи організації процесу формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери

Джерело: власна розробка автора.

Розкриємо зміст зазначених принципів більш детально:

1) принцип міжпредметності – полягає у здійсненні накопичення знань про сутність педагогічної культури спілкування у ході вивчення суміжних дисциплін соціально-педагогічної сфери;

2) принцип індивідуалізації – полягає у побудові та використанні методики формування культури педагогічного спілкування, що відповідає сукупності індивідуальних особливостей та особистісним пріоритетам здобувачів освіти;

3) принцип контекстності – передбачає побудову всього освітнього процесу, спрямованого на формування культури педагогічного спілкування у здобувачів освіти, в контексті майбутньої професійної діяльності в соціально-педагогічній сфері;

4) принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників освітнього процесу – передбачає можливість реалізації інтересів, прояви активності та ініціативи педагогів та здобувачів освіти під час формування культури педагогічного спілкування, застосування технології педагогічного артистизму та імпровізації; тощо.

2. Блок II. «Змістовний»: представлений трьома структурними компонентами – аксіологічним, технологічним та особистісно-творчим. Оскільки формування культури педагогічного спілкування розглядається нами як процес, спрямований на розвиток особистості майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, відповідно він повинен передбачати отримання як професійних знань та навичок здобувачем освіти, так і формування особистісно-культурних цінностей, професійно важливих особистісних якостей, комунікативної культури та опанування майбутнім соціальним педагогом освітніх технологій та методик, розвиток педагогічної творчості, артистизму та імпровізації у майбутній професійній діяльності.

3. Блок III. «Організаційно-технологічний»: містить в собі цілий комплекс форм, методів та засобів навчання майбутніх фахівців соціально-педагогічної

сфери, а також педагогічних умов та основні етапи формування культури педагогічного спілкування (початковий; базовий; та продуктивний).

Здійснення вибору оптимальних форм, методів та засобів проводилося з урахуванням специфіки завдань та змісту матеріалу. Встановлено, що основними методами, що сприяють формуванню культури педагогічного спілкування майбутніх соціальних педагогів, є «методи навчання», «методи виховання» та «активні та репродуктивні методи», при цьому виключно цілісне їх застосування оптимізує ефективне формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

4. Блок IV. «Результативний»: представлений проведенням контрольного рівня сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх соціальних педагогів за обраними в межах дослідження діагностичними методиками, відповідно до чого можна виділити такі рівні сформованості культури педагогічного спілкування: високий, середній та низький.

На основі зазначеної структурної змістовної моделі формування культури педагогічного спілкування було розроблено програму, спрямовану на формування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери культури педагогічного спілкування, реалізація якої здійснювалася у відповідності до розробленого тематичного плану, представленого у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Тематичний план програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери

№ з/п	Найменування заходу	Мета	Зміст	Тривалість
ЕТАП I. ПОЧАТКОВИЙ				
<i>Мета:</i> формування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери уявлень про культуру педагогічного спілкування				

1.	Проблемна лекція «Культура педагогічного спілкування майбутнього педагога: питання та відповіді»	Формування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери уявлень про культуру педагогічного спілкування.	Ознайомлення студентів із поняттям «культура спілкування», «культура педагогічного спілкування»; опис портрета сучасного фахівця соціально-педагогічної сфери; ознайомлення з проблемою формування культури педагогічного спілкування.	1 год 30 хв.
----	--	--	--	--------------

Продовження табл. 3.9

№ з/п	Найменування заходу	Мета	Зміст	Тривалість
2.	Ділова гра «Розвиток культури педагогічного спілкування соціального педагога»	Актуалізація знань про культуру педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога та визначення шляхів її розвитку у студентів.	Участь у діловій грі на задану тему, що дає змогу усвідомити майбутнім фахівцем соціально-педагогічної сфери шляхів розвитку культури педагогічного спілкування.	2 год. 30 хв.
3.	Педагогічна майстерня «Багатогранність професії соціального педагога та роль культури педагогічного спілкування у ній»	Актуалізація знань про культуру педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога та визначення шляхів її розвитку у студентів.	Участь у педагогічній майстерні на задану тему, що дає змогу усвідомити майбутнім фахівцем соціально-педагогічної сфери шляхів розвитку культури педагогічного спілкування.	2 заняття по 60 хв.
4.	Гра-тренінг (мозковий штурм) «Оцінка професійно-особистісних умінь та якостей соціального педагога»	Формування розуміння професійно-особистісних якостей та навичок соціального педагога.	Усвідомлення та визначення сукупності особистісних та професійних цінностей, якими повинен бути наділений соціальний педагог для розвитку своєї культури педагогічного спілкування.	1 год. 30 хв.
ЕТАП II. БАЗОВИЙ				
<i>Мета:</i> формування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери потреби у практичному оволодінні культурою педагогічного спілкування				
5.	Тренінг «Емоційний стан як чинник педагогічної	Формування у майбутніх фахівців соціально-	Участь майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери у заняттях із налагодження їхнього	8 занять по 60 хв.

	культури майбутнього соціального педагога»	педагогічної сфери позитивного та стабільного емоційного стану, зняття напруження.	емоційного стану як одного з чинників, які впливають на культуру педагогічного спілкування соціального педагога, оскільки втома, великі навантаження тощо впливають на манеру спілкування, вербальні та невербальні сигнали під час взаємодії з учнями, батьками.	
--	--	--	---	--

Продовження табл. 3.9

№ з/п	Найменування заходу	Мета	Зміст	Тривалість
6.	Технологія case-study (розбір педагогічних ситуацій)	Розвиток критичного мислення у майбутніх педагогів.	Проведено аналіз педагогічних ситуацій, пов'язаних із культурою педагогічного спілкування педагога і учня (батьків).	5 год. 00 хв.
7.	Групова дискусія «Аналіз професійних здібностей соціальних педагогів та їх культури поведінки і спілкування»	Формування уявлень про професійні здібності соціального педагога та його культуру поведінки і спілкування.	Усвідомлення та визначення сукупності особистісних та професійних цінностей, якими повинен бути наділений соціальний педагог для розвитку своєї культури педагогічного спілкування.	1 год. 30 хв.
8.	Семинар-практикум «Комунікативна культура соціального педагога»	Формування та розвиток комунікативних умінь та навичок у майбутніх соціальних педагогів.	Практичне відпрацювання студентами інтонації, міміки, вербальних та невербальних сигналів, жестикуляції тощо у ході примірювання на себе ролей на задану тему.	2 год. 30 хв.
9.	Семинар-практикум «Педагог і батьки: проблеми комунікації та психологічні бар'єри»	Формування та розвиток культури педагогічного спілкування з батьками учнів.	Практичне відпрацювання можливих ситуацій виходу із конфліктних ситуацій соціального педагога з батьками учнів, зниження/подолання психологічних бар'єрів за допомогою культури педагогічного спілкування.	1 год. 30 хв.
ЕТАП III. ПРОДУКТИВНИЙ				
<i>Мета:</i> активізація діяльності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери щодо практичного оволодіння культурою педагогічного спілкування				
10.	Творчий проєкт «Моя культура педагогічного спілкування»	Надання майбутніми фахівцями соціально-педагогічної	У межах проєкту було проведено наступні заходи: зустрічі з досвідченими соціальними педагогами; розробка моделі	4 заняття по 60 хв.

		сфери оцінки власній культурі педагогічного спілкування та сформулювати шляхи та перспективи її подальшого розвитку.	особистості конкурентоспроможного фахівця соціально-педагогічної сфери, що має високий рівень культури педагогічного спілкування; розробка програми особистісного розвитку тощо.	
--	--	--	--	--

Джерело: власна розробка автора.

Розглянемо більш детально деякі аспекти реалізації запропонованої та впровадженої програми формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

Так, зокрема, на початковому етапі було проведено проблемну лекцію на тему «Культура педагогічного спілкування майбутнього педагога: питання та відповіді», під час якої студентам ЕГ було надано матеріал, в якому культуру педагогічного спілкування було репрезентовано як своєрідний синтез деяких видів культур, при цьому особлива увага приділялася індивідуальним рисам та якостям особистості, які можуть суттєвим чином впливати на професійне становлення майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Варто наголосити на тому, що студентам надзвичайно сподобалася лекція, оскільки вона проводилася із активним обговоренням поставленої проблеми. На переконання студентів, соціальний педагог повинен сприймати культуру педагогічного спілкування як дар, що потребує постійного розвитку, що підтверджує готовність майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери до саморозвитку та вдосконаленню своєї педагогічної культури (*Додаток Г*).

Під час проведення педагогічної майстерні «Багатогранність професії соціального педагога та роль культури педагогічного спілкування у ній» студентам було запропоновано намалювати малюнки, пов'язані з професійною діяльністю соціального педагога чи асоціації, що виникають у зв'язку із цим поняттям. Студенти із завзятістю сприйняли це творче завдання, проте кожен із них зобразив лише 1-2 види діяльності, з якими у них асоціюється діяльність соціального педагога. У подальшому студенти активно брали участь в обговоренні професійних ролей фахівців соціально-педагогічної сфери, а на

етапі рефлексії усвідомили та назвали роль, яку виконує культура педагогічного спілкування в цій професії.

У ході проведення семінару-практикуму «Комунікативна культура соціального педагога», студенти ЕГ мали змогу брати активну участь у груповому обговоренні проблеми педагогічного спілкування як психологічного феномена, обговорити особливості застосування невербальних засобів спілкування та виконати низку вправ на розвиток уміння розуміти та інтерпретувати невербальні сигнали (вправи на інтонування, на роботу з мімікою, на роботу з жестами).

Під час семінару-практикуму «Педагог і батьки: проблеми комунікації та психологічні бар'єри» серед учасників мало місце бурхливе обговорення теми. Зокрема, у процесі обговорення було з'ясовано, що більшість майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери відчувають страх під час спілкування з батьками учнів, мають труднощі у спілкуванні, пов'язані з невмінням відстояти свою позицію та м'яко та гнучко донести батькам потрібну інформацію, нерідко неприємного змісту.

На питання «Які конфліктні ситуації можуть виникнути між педагогом та батьками?» студентам було важко відповісти. Проте у процесі обговорення було з'ясовано, що може конфліктні ситуації можуть мати місце у тому випадку, коли батьки можуть бути незадоволені становищем дитини у шкільному колективі (колективі дошкільного закладу освіти), освітніми програмами та ставленням педагога до дитини (вихованця/учня).

З метою відпрацювання практичних навичок культури педагогічного спілкування студентам ЕГ було запропоновано розіграти сцену спілкування педагога та батька школяра у конфліктній ситуації. Загалом, при спілкуванні студенти демонструють такі комунікативні якості, як: тактовність, ясність та логічність викладу, ввічливість, шанобливе ставлення до співрозмовника.

Надалі здобувачам освіти було запропоновано відповісти на питання, які стосуються їхнього спілкування з учнями: *«Яким чином Ви спілкуєтеся з учнями? Який стиль спілкування у вас переважає (авторитарний,*

демократичний, ліберальний)?». Більшість студентів вважають, що соціальний педагог має бути в курсі позашкільного життя своїх учнів, знати про їхні захоплення, хобі, оскільки це допоможе забезпечити краще порозуміння, створити довірчу обстановку та налагодити взаємодію на партнерських засадах та встановити дружні стосунки з учнями. На думку всіх здобувачів освіти, найбільш ефективним та оптимальним для соціального педагога є демократичний стиль взаємодії.

У Додатках Г, Д наведено короткий зміст програми формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

Отже, у межах формувального етапу було розроблено структурно-змістовну модель формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що складається з 4 блоків (Блок I «Цільовий»; Блок II «Змістовний»; Блок III «Організаційно-технологічний»; Блок IV «Результативний»). На основі зазначеної моделі було розроблено, організовано та впроваджено програму формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що складається з 10 заходів різного спрямування (проблемні лекції, семінари-практикуми, тренінги, педагогічні майстерні тощо), реалізованих на трьох етапах: початковому, базовому та продуктивному.

3.3. Інтерпретація отриманих результатів дослідження та аналіз ефективності програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога

У даному параграфі представлений контрольний етап дослідно-експериментальної роботи, метою якого є проведення повторної діагностики майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, та перевірка ефективності запропонованої та впровадженої програми формування культури педагогічного спілкування.

Проведення контрольного етапу дослідження здійснювалося у період: з 01 серпня 2022 р. по 01 вересня 2022 р. за методиками, представленими у межах констатувального етапу. У дослідно-експериментальній роботі також брало участь дві групи студентів – контрольна група (19 студентів групи 15-змдш педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова) та експериментальна група (14 студентів групи ЗСПм-17 соціально-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету).

На рис. 3.8 наведено узагальнені результати рівня прояву професійно-ціннісного критерію сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, відповідно до методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокичана контрольному етапі експериментального дослідження.

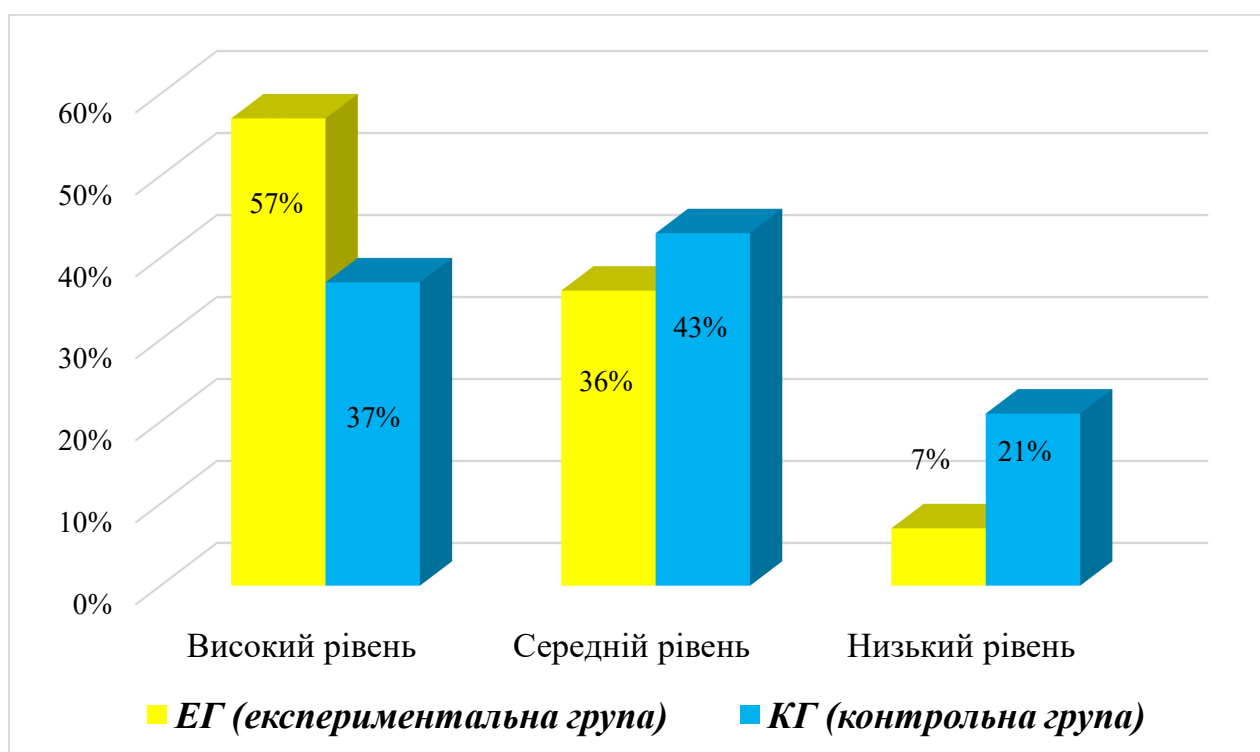

Рис. 3.8. Результати діагностики рівня сформованості системи професійно-особистісних цінностей у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в ЕГ та КГ за методикою «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) на контрольному етапі (професійно-ціннісний критерій)

Джерело: складено автором.

У табл. 3.10 наведено порівняльні результати стану сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, за професійно-ціннісним критерієм відповідно до методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокичана контрольному етапі.

Таблиця 3.10

Порівняльні результати дослідження стану сформованості у майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ культури педагогічного спілкування за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (контрольний етап)

Показник рівня сформованості культури педагогічного спілкування (професійно-ціннісний критерій)	Експериментальна група (ЕГ)				Контрольна група (КГ)			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)
Високий рівень	3	21	8	57	5	26	7	37
Середній рівень	5	36	5	36	7	37	8	43
Низький рівень	6	43	1	7	7	37	4	21

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені на рис. 3.8 та в табл. 3.10, можна констатувати, що у респондентів, що навчаються в ЕГ, на контрольному етапі після впровадження програми формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, зросли показники високого рівня сформованості культури педагогічного спілкування за професійно-ціннісним критерієм з 21% до 57% респондентів (8 осіб), відповідно зменшилися показники низького рівня з 43% до 7% (1 особа), а показники середнього рівня залишилися незмінними, порівняно із показниками констатувального етапу дослідження, склавши 36% респондентів (5 осіб).

Показники стану сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в КГ, за

професійно-ціннісним критерієм, залишилися майже незмінними: високий рівень збільшився на 11% порівняно із показниками констатувального етапу дослідження, склавши 37% респондентів (7 осіб). Середній рівень зріс на 6%, склавши 43% респондентів (8 осіб), а низький скоротився на 16%, склавши 21% респондентів (4 особи) на контрольному етапі, порівняно із 37% респондентами (7 осіб) на констатувальному етапі.

За проведеною діагностикою рівня сформованості у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, культури педагогічного спілкування за когнітивно-комунікативним критерієм відповідно до Тесту комунікативних навичок Міхельсона на контрольному етапі дослідження було отримано кількісні результати, представлені на рис. 3.9.

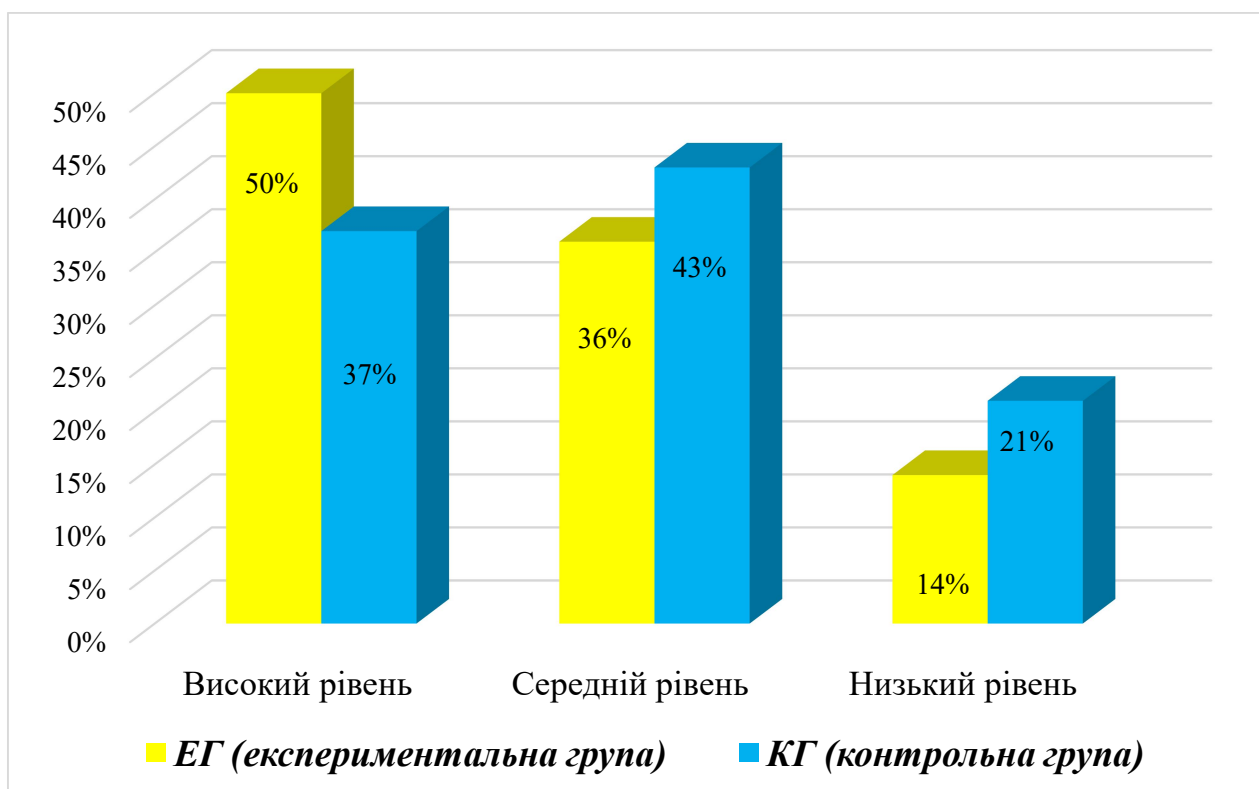

Рис. 3.9. Результати діагностики рівня сформованості комунікативних навичок у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в ЕГ та КГ за тестом комунікативних навичок Міхельсона на контрольному етапі (когнітивно-комунікативний критерій)

Джерело: складено автором.

У табл. 3.11 наведено порівняльні результати стану сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, за когнітивно-комунікативним критерієм відповідно до Тесту комунікативних навичок Міхельсона на контрольному етапі.

Таблиця 3.11

Порівняльні результати дослідження стану сформованості у майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ культури педагогічного спілкування за тестом комунікативних навичок Міхельсона (контрольний етап)

Показник рівня сформованості культури педагогічного спілкування (когнітивно-комунікативний критерій)	Експериментальна група (ЕГ)				Контрольна група (КГ)			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)
Високий рівень	3	21	7	50	5	26	7	37
Середній рівень	5	36	5	36	7	37	8	43
Низький рівень	6	43	2	14	7	37	4	21

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені на рис. 3.9 та в табл. 3.11, можна констатувати, що у респондентів, що навчаються в ЕГ, на контрольному етапі після впровадження програми формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, зросли показники високого рівня сформованості культури педагогічного спілкування за когнітивно-комунікативним критерієм з 21% до 50% респондентів (7 осіб), відповідно зменшилися показники низького рівня з 43% до 14% (2 особи), а показники середнього рівня залишилися незмінними, порівняно із показниками констатувального етапу дослідження, склавши 36% респондентів (5 осіб).

Показники стану сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в КГ, за когнітивно-комунікативним критерієм змінилися несуттєво. Так, високий рівень збільшився на 11% порівняно із показниками констатувального етапу дослідження, склавши 37% респондентів (7 осіб). Середній рівень зріс на 6%, склавши 43% респондентів (8 осіб), а низький скоротився на 16%, склавши 21% респондентів (4 особи) на контрольному етапі, порівняно із 37% респондентами (7 осіб) на констатувальному етапі.

На рис. 3.10 представлені узагальнені результати діагностики творчо-орієнтаційного критерію сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, за методикою «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» Л. Бережної на контрольному етапі дослідження.

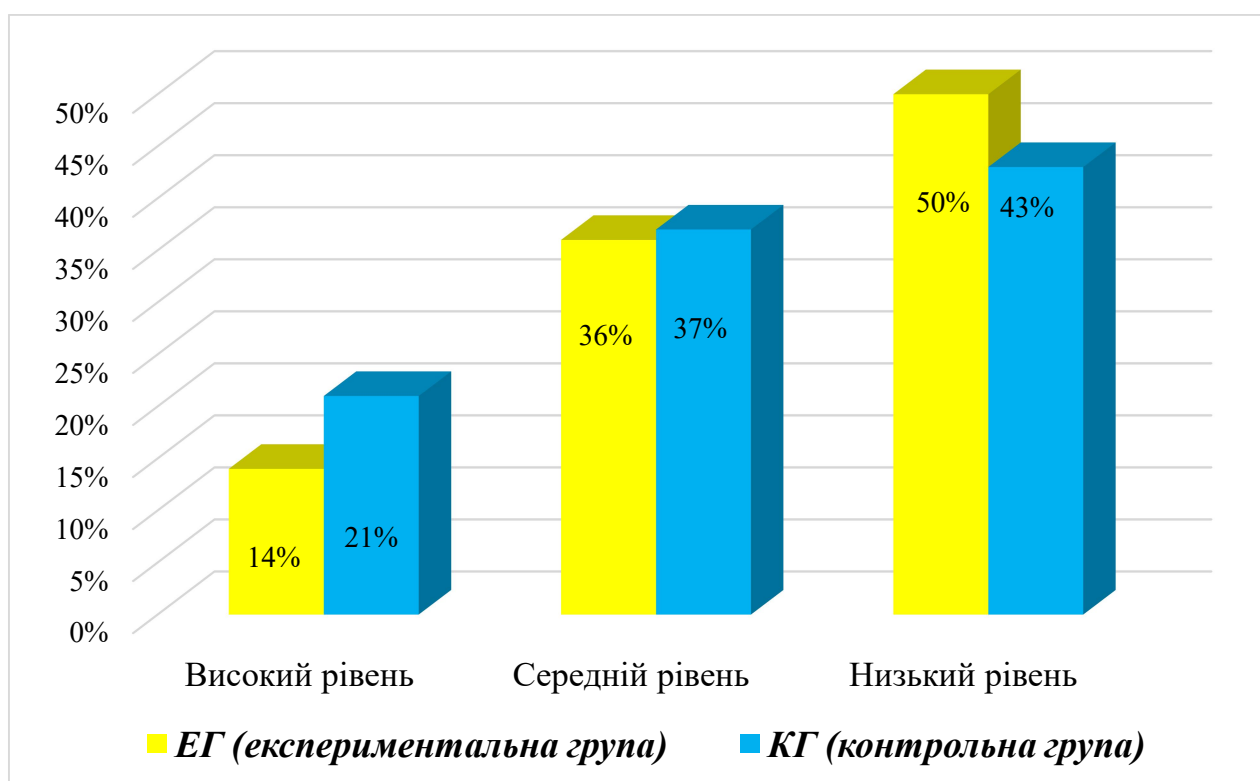

Рис. 3.10. Результати діагностики рівня самооцінки та прагнення до саморозвитку майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в ЕГ та КГ за методикою «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» Л. Бережної на контрольному етапі

(творчо-орієнтаційний критерій)

Джерело: складено автором.

У табл. 3.12 наведено порівняльні результати стану сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, за творчо-орієнтаційним критерієм відповідно до методики «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» Л. Бережної на контрольному етапі.

Таблиця 3.12

Порівняльні результати дослідження стану сформованості у майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ культури педагогічного спілкування за методикою Л. Бережної (контрольний етап)

Показник рівня сформованості культури педагогічного спілкування (творчо-орієнтаційний критерій)	Експериментальна група (ЕГ)				Контрольна група (КГ)			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)
Високий рівень	2	14	6	43	4	21	7	36
Середній рівень	5	36	7	50	7	37	8	43
Низький рівень	7	50	1	7	8	43	4	21

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені на рис. 3.11 та в табл. 3.12, можна констатувати, що у респондентів, що навчаються в ЕГ, на контрольному етапі після впровадження програми формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, зросли показники високого рівня сформованості культури педагогічного спілкування за творчо-орієнтаційним критерієм з 14% до 43% респондентів (6 осіб), відповідно зменшилися показники низького рівня з 50% до 7% (1 особа), а показники середнього рівня зросли на 14% порівняно із показниками констатувального етапу дослідження, склавши 50% респондентів (7 осіб).

Показники стану сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в КГ, за творчо-орієнтаційним критерієм також змінилися. Так, високий рівень збільшився на 15% порівняно із показниками констатувального етапу дослідження, склавши 36% респондентів (7 осіб). Середній рівень зріс на 6%, склавши 43% респондентів (8 осіб), а низький скоротився на 22%, склавши 21% респондентів (4 особи) на контрольному етапі, порівняно із 43% респондентами (8 осіб) на констатувальному етапі.

Узагальнені кількісні показники стану сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що навчаються в ЕГ та КГ, за трьома критеріями – професійно-ціннісним, когнітивно-комунікативним та творчо-орієнтаційним – на контрольному етапі експериментального дослідження представлені на рис. 3.12.

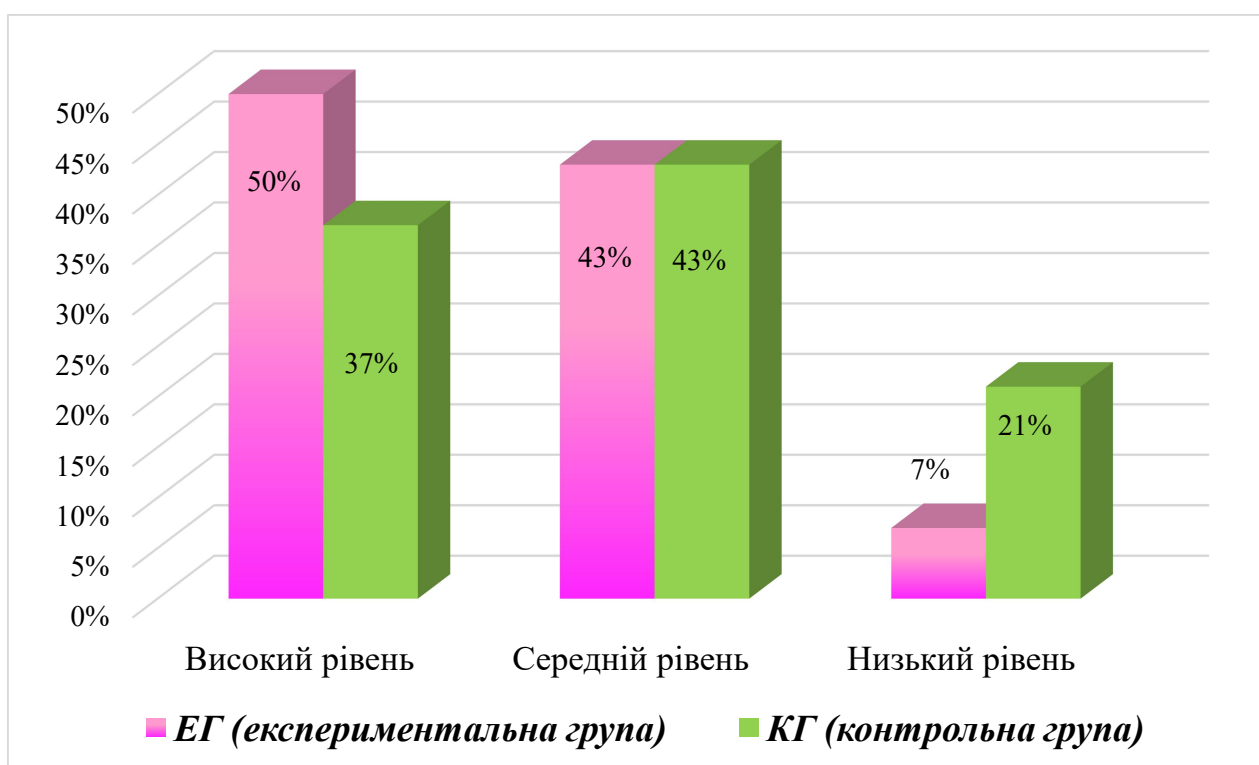

Рис. 3.12. Узагальнені результати діагностики рівня сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ на контрольному етапі

Джерело: складено автором.

Відповідно до показників, представлених на рис. 3.12, було сформовано табл. 3.13, в якій наведено порівняльний аналіз узагальнених кількісних показників стану сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ після впровадження програми, спрямованої на формування культури педагогічного спілкування у майбутніх соціальних педагогів.

Таблиця 3.13

Порівняльні результати дослідження стану сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ЕГ та КГ на контрольному етапі

Показник рівня сформованості культури педагогічного спілкування	Експериментальна група (ЕГ)				Контрольна група (КГ)			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)	Абс. (осіб)	Віднос. (%)
Високий рівень	2	14	7	50	4	21	7	37
Середній рівень	6	43	6	43	7	37	8	43
Низький рівень	6	43	1	7	8	43	4	21

Джерело: складено автором.

Виходячи з даних, представлених у табл. 3.13, було встановлено, що на контрольному етапі серед респондентів ЕГ відзначається суттєве зростання показників високого рівня сформованості культури педагогічного спілкування після впровадження розробленої програми з формування культури педагогічного спілкування: з 14% респондентів (2 особи) на констатувальному етапі до 50% респондентів (7 осіб) – на контрольному. У респондентів КГ показник високого рівня на контрольному етапі збільшився на 16%, порівняно із констатувальним етапом, та складає 37% респондентів (7 осіб).

Середній рівень серед респондентів ЕГ залишився незмінним порівняно із констатувальним етапом та складає 43% (6 осіб), в той час, як в КГ

відзначається несуттєве зростання показника середнього рівня – на 6%, збільшившись з 37% респондентів (7 осіб) на констатувальному етапі до 43% респондентів (8 осіб) на контрольному.

У майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери в ЕГ виявлена позитивна динаміка скорочення низького рівня сформованості культури педагогічного спілкування: з 43% респондентів (6 осіб) на констатувальному етапі до 7% респондентів (1 особа) – на контрольному. Серед респондентів КГ також виявлено скорочення низького рівня на 22% на контрольному етапі: з 43% до 21%.

Таким чином, за результатами проведеного експериментального дослідження за трьома методиками виявлено позитивну динаміку формування культури педагогічного спілкування у майбутніх соціальних педагогів, що навчаються в ЕГ та КГ, проте вищі показники та краща динаміка відзначається саме в ЕГ, де було впроваджено запропоновану програму формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери за обраними критеріями – професійно-ціннісним, когнітивно-комунікативним та творчо-орієнтаційним. Виходячи з отриманих результатів, можна стверджувати про ефективність запропонованої програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, оскільки її систематичне та структуроване практичне використання із використанням активних форм і методів навчання результують підвищення рівня педагогічної культури спілкування майбутніх соціальних педагогів. З цього випливає, що гіпотеза дослідження даної випускної кваліфікаційної роботи доведена.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного експериментального дослідження рівня сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери можна зробити такі висновки:

1. На констатувальному етапі було виявлено, що у майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ переважає низький (43% та 42% відповідно) та середній (43% та 37% відповідно) рівні сформованості культури педагогічного спілкування, що свідчить про те, що майбутні фахівці соціально-педагогічної сфери мають недостатньо розвинені комунікативні здібності, культура поведінки та спілкування; вони не завжди можуть стримувати свої емоції та врівноважено приймати конструктивні рішення у ході взаємодії з оточуючими; використовувати в своїй професійній діяльності педагогічний артистизм, творчість та імпровізацію.

2. У межах формувального етапу було розроблено структурну змістовну модель формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що складається з 4 блоків (Блок I «Цільовий»; Блок II «Змістовний»; Блок III «Організаційно-технологічний»; Блок IV «Результативний»). На основі зазначеної моделі було розроблено, організовано та впроваджено в експериментальній групі програму формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що складається з 10 заходів різного спрямування (проблемні лекції, семінари-практикуми, тренінги, педагогічні майстерні тощо), реалізованих на трьох етапах: початковому, базовому та продуктивному.

3. На контрольному етапі було виявлено покращення динаміки показників високого та середнього рівнів сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ, проте в ЕГ після впровадження розробленої програми формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери показники вище за трьома критеріями: професійно-ціннісним, когнітивно-комунікативним та творчо-орієнтаційним. Високий рівень за трьома визначеними критеріями зріс з 14% до 50%; середній рівень залишився незмінним – 43%; низький рівень скоротився з 43% до 7%.

Отримані результати свідчать про ефективність запропонованої програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця

соціально-педагогічної сфери та доцільність до впровадження в закладах вищої освіти.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження особливостей формування культури педагогічного спілкування у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери автор дійшов таких теоретичних та практичних висновків:

1. Визначено зміст та сутність поняття культури педагогічного спілкування в сучасному педагогічному дискурсі. Встановлено, що під поняттям «культура педагогічного спілкування» слід розуміти складову професійної компетентності педагога, що уособлюється у компетентності у спілкуванні на основі його особистісного комунікативного потенціалу, та систему фахової комунікативної підготовки педагога, спрямованістю якої є формування та розвиток сукупності професійних знань, умінь та навичок, що забезпечують наявність комунікативної компетенції майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

2. Проведено аналіз структурних компонентів культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери та встановлено, що культура педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери являє собою трикомпонентну систему, що включає аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий аспекти.

3. Проведено аналіз вимог до фахівців соціально-педагогічної сфери щодо культури педагогічного спілкування та встановлено, що на сьогодні основними вимогами є: комунікабельність; володіння педагогічним тактом; висока

культура мовлення; здатність до саморегуляції психічної діяльності; та володіння невербальними засобами спілкування.

4. Охарактеризовано сучасні види та технології культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери та встановлено, що з метою формування культури педагогічного спілкування передбачається використання репродуктивних та активних методів навчання та інноваційних психолого-педагогічних технологій («мозковий штурм», тематична дискусія, технологія case-study, педагогічна студія тощо).

5. Визначено вихідний рівень сформованості культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери на констатувальному етапі дослідження за трьома критеріями (професійно-ціннісним, когнітивно-комунікативним та творчо-орієнтаційним) в ЕГ та КГ та встановлено, що у майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ переважає низький (43% та 42% відповідно) та середній (43% та 37% відповідно) рівні сформованості культури педагогічного спілкування: студенти мають недостатньо розвинені комунікативні здібності, культуру поведінки та спілкування.

6. Розроблено та впроваджено програму формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери в ЕГ на основі запропонованої структурно-змістовної моделі формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що складається з 4 блоків (Блок I «Цільовий»; Блок II «Змістовний»; Блок III «Організаційно-технологічний»; Блок IV «Результативний»).

Програма формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери складається з 10 заходів різного спрямування (проблемні лекції, семінари-практикуми, тренінги, педагогічні майстерні тощо), що реалізовувалися на трьох етапах: початковому, базовому та продуктивному.

7. Проаналізовано результати дослідження сформованості культури педагогічного спілкування майбутніх педагогів соціально-педагогічної сфери

на контрольному етапі та виявлено суттєве покращення динаміки показників високого та середнього рівнів сформованості культури педагогічного спілкування у майбутніх соціальних педагогів ЕГ після впровадження розробленої програми формування культури педагогічного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери за трьома критеріями: високий рівень зріс з 14% до 50%; середній рівень залишився незмінним – 43%; низький рівень скоротився з 43% до 7%.

Отримані результати свідчать про ефективність запропонованої програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери та доцільність до впровадження в закладах вищої освіти, оскільки її систематичне та структуроване практичне використання із використанням активних форм і методів навчання результує підвищення рівня педагогічної культури спілкування майбутніх соціальних педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Н.А. Комунікативна культура педагога вищої школи як головний аспект педагогічного спілкування. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2020. № 5. С. 1–6.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: навчальний посібник / 7-е вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 2018. 848 с.
3. Будник О.Б. Вивчення соціально-комунікативної готовності майбутніх фахівців до соціально-педагогічної діяльності. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. 2019. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp161/budnik_o.b..pdf(дата звернення: 10.09.2022).
4. Будник О.Б. Технології соціально-педагогічної діяльності в початковій школі: методичний супровід навчального спецкурсу / Пед. ін-т.; Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2014. 64 с.
5. Будник О., Фомін К. Комунікативна педагогіка. Посібник. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2019. 92 с.
6. Будник О. Моніторинг особистісно-професійної готовності майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10 (Ч. 3). С. 147–155.
7. Варга Л.І. Розвиток комунікативної культури майбутніх учителів у процесі інтерактивного навчання. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Вип. № 32 (365).

8. Василенко Н. Ефективні форми розвитку технологічної компетентності керівника навчального закладу: ділове спілкування, ділова бесіда, ділова нарада. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2017. Випуск 2 (57). С. 93–99.

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 слів /за ред. В.Т. Бусела. Київ: Перун, 2017. 1728 с.

10. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація. Навчальний посібник. Київ: Альма-Матер, 2017. 257 с.

11. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 2015. 550 с.

12. Давидов М.О. Психологія у професійній діяльності. Навчальний посібник. Харків: Основа, 2017. 224 с.

13. Дем'яненко Н.М. Педагогічна освіта: зміна пріоритетів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Педагогіка*. 2015. № 1 (1). С. 20-25.

14. Дем'яненко Н.М. Європейський вектор проектування підготовки національних педагогічних кадрів. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»*. 2012. Т. 1. С. 185-197.

15. Методика «Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності» (Л. Бережнова). URL: https://stud.com.ua/17571/psihologiya/diagnostika_rivnya_samorozvitku_profesiyno_pedagogichnoyi_diyalnosti_berezhnova(дата звернення: 10.09.2022).

16. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник, 3-тє видання, виправлене. Київ: Академвидав, 2015. 352 с.

17. Добрінова К.С., Кириченко Р.В. Комунікативна культура майбутніх педагогів-дизайнерів. *Економіка інноваційної діяльності підприємств*. 2019. № 3. С. 681–682.

18. Дусь Н.А. Формування культури педагогічного спілкування у студентів гуманітарно-педагогічного коледжу: дис. на здоб. наук. ступ.

к.пед.наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вінниця, 2008. 298 с.

19. Ємець І.В. Формування культури спілкування як основа професійного успіху вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 3 (29). С. 247–255.

20. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. Київ: НТУ, 2017. 172 с.

21. Коваль О.Є. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 138 с.

22. Ковальчук Н.П. Комунікативна культура як умова вдосконалення підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. Випуск 57. С. 185–187.

23. Костик Л.Б. Основи професійно-педагогічного спілкування: метод. реком. до самостійної роботи студентів. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 52 с.

24. Кузнецова І.В. Критика та зауваження в діловій комунікації. Вісник Київського міжнародного університету. 2018. № 78. С. 2–6.

25. Кулик І.В., Комановська М.В. Формування у майбутніх соціальних педагогів педагогічної культури спілкування з батьками учнів в процесі фахового навчання. Науковий журнал Освітній простір України ДВНЗ «Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника». 2019. № 16. С. 74–79.

26. Любімова Н.І., Нікуліна Н.М. Педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури викладача СПО аграрного профілю. *Issues in Journalism, Education, Linguistics*. 2020. Том 39. №3. С. 419–431.

27. Л'юїс Д. Управління стресом. Як знайти додаткові 10 годин на тиждень. Харків: Основа, 2017. 210 с.

28. Маслач К. Практикум із соціальної психології. Київ: Січ, 2016. 368 с.

29. Маслова В.А. Професійно-педагогічна комунікація як умова розвитку комунікативних можливостей педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 3. С. 81–85.

30. Методика «Цінносні орієнтації» (М. Рокич). URL: https://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm (Дата звернення: 09.09.2022 р.).

31. Надім'янова Т., Виницька Н. Мовна культура як складова педагогічної культури вчителя початкових класів. *Вісник Сумського державного університету*. 2016. № 61. С. 452–457.

32. Партола В.В., Смолянчук Л.М. Засвоєння майбутніми вихователями дитячого садка різних стилів педагогічного спілкування під час вивчення дисциплін природничо-математичного циклу. *Вісник Херсонського державного педагогічного університету*. 2016. № 51 (104). С. 261–264.

33. Паршук С.М., Круглова Н.С. Педагогічна комунікація як складова професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5 (49). С. 318–325.

34. Педагогічні технології в підготовці вчителів: навч. посіб. / І.Ф. Прокопенко, О.М. Іонова, В.І. Євдокимов [та ін.]; Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди; за ред. І.Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ, 2018. 457 с.

35. Про вищу освіту: Закон України від 17 січня 2002 р. № 2984-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 20. Ст. 134. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (Дата звернення: 01.09.2022).

36. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення: 09.09.2022 р.).

37. Руденко Л.А. Теоретичні та методичні засади формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти. Вінниця, 2016. 42 с.

38. Сергеева В. Педагогічна комунікативна взаємодія в системі «учитель – учні» та її виховна цінність в умовах спільної творчої діяльності. *Педагогічний часопис Волині*. 2015. №5. С. 57–63.

39. Слюсар Т.А. Культура професійного педагогічного спілкування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2018. Випуск 27. С. 181–183.

40. Смаковський Ю.В. Педагогічна культура вчителя як наукова проблема. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016. № 2 (12). С. 290–294.

41. Смолюк А. Емпіричне дослідження індивідуально-особистісних показників сформованості професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки*. 2017. № 68. С. 85–92.

42. Тест комунікативних навичок Міхельсона (адаптована Ю. Гільбухом). URL: <https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/16678926682457363192/f0> (дата звернення: 10.09.2022).

43. Український педагогічний словник / за ред. С.У. Гончаренка. Київ: Либідь, 2017. 376 с.

44. Фрацюк В.А. Діагностика готовності майбутніх педагогів до професійного саморозвитку. *Наука і освіта*. 2016. №10. С. 189–194.

45. Фролов І.М. Стили педагогічного спілкування, що сприяють подоланню когнітивної ригідності у студентів // Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки». Національний авіаційний університет. Київ: НАУ, 2019. С. 327–328.

46. Харченко І.І. Особливості культури спілкування викладачів ВНЗ аграрного профілю. *Вісник СНАУ*. 2015. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/2612/1> (дата звернення: 10.09.2022).

47. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. Київ: Магістр-S, 1998. 200 с.

48. Чистякова М., Козак Є., Петров А., Авінов В. Формування мотивації студентів до саморозвитку та самоосвіти. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2021. Випуск 20. С. 57–60.

49. Чувелева Н.М. Культура педагогічного спілкування. 2020. URL: https://spravochnick.ru/pedagogika/pedagogicheskoe_obschenie/kultura_pedagogicheskogo_obscheniya/ (дата звернення: 10.09.2022).

50. Шкуренко А.В. Исследование профессиональной коммуникации в педагогическом образовании. Електронний інституційний репозитарій Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2017. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8316/1/Shkurenko%20Uman_rus1.pdf (дата звернення: 02.09.2022).

51. Ягупов В.В. Педагогіка. Навчальний посібник. Київ: 2017. 560 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Ціннісні орієнтації»(М. Рокич)

Мета: визначення сформованості у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери системи цінностей, тобто змістовну сторону спрямованості особистості та ставлення останньої до навколишнього світу, до оточуючих людей, до самої себе, основу світосприйняття та ядро мотивації життєвої активності.

Інструкція

Зараз Вам буде запропоновано набір із 18 карток із позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх за порядком значущості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши цінність, яка для Вас найбільш значуща, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу цінність за значимістю і помістіть її слідом за першою. Потім проробіть те ж саме з усіма цінностями, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою та займе 18 місце.

Виконуйте тест не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат має відбивати Вашу справжню позицію.

Список А (термінальні цінності)

Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	
Здоров'я (фізичне та психічне)	
Цікава робота	
Краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві)	

Любов/кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	
Наявність вірних друзів	
Громадське покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	
Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей)	
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)	
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках)	
Щасливе сімейне життя	
Щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	
Творчість (можливість творчої діяльності)	
Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	

Список Б (інструментальні цінності)

Акуратність (охайність), уміння утримувати в порядку речі, порядок у справах	
Вихованість (хороші манери)	
Високі запити (високі вимоги до життя та високі домагання)	
Життєрадісність (почуття гумору)	
Ретельність (дисциплінованість)	
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	
Непримиренність до недоліків у собі та інших	
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	
Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово)	
Раціоналізм (уміння здорово та логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)	
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	
Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	
Тверда воля (уміння наполягти своєму, не відступати перед труднощами)	
Терпимість (до поглядів та думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та помилки)	
Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	
Чесність (правдивість, щирість)	
Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі)	
Чуйність (дбайливість)	

Додаток Б**Тест комунікативних навичок Міхельсона (адаптовано Ю. Гільбухом)**

Мета: визначення рівня комунікативної компетентності та якості сформованості основних комунікативних умінь.

Інструкція

Ми просимо Вас уважно прочитати кожен з описаних ситуацій та вибрати один варіант поведінки у ній. Це має бути найбільш характерна для Вас поведінка, те, що Ви дійсно робите в таких випадках, а не те, що, на Вашу думку, варто було б робити.

1. Хтось каже Вам: «Мені здається, що Ви чудова людина». Ви зазвичай у подібних ситуаціях:

- а) Кажете: «Ні, що Ви! Я таким не є».
- б) Говорите з посмішкою: «Дякую, я справді людина видатна».
- в) Говорите: «Спасибі».
- г) Нічого не кажете і при цьому червонієте.
- д) Кажете: «Так, я думаю, що відрізняюся від інших і на краще».

2. Хто-небудь робить дію або вчинок, які, на Вашу думку, є чудовими. У таких випадках Ви зазвичай:

- а) Вчиняєте так, ніби ця дія не була настільки чудовою, і при цьому кажіть: «Нормально!»
- б) Кажете: «Це було чудово, але я бачив результати краще».
- в) Нічого не кажете.

г) Кажете: «Я можу зробити набагато краще».

д) Кажете: «Це справді чудово!»

3. Ви займаєтеся справою, яка Вам подобається, і думаєте, що вона у Вас виходить дуже добре. Хтось каже: «Мені це не подобається!» Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Кажете: «Ви - бовдур!»

б) Кажете: «Я все ж таки думаю, що це заслуговує на хорошу оцінку».

в) Кажете: «Ви маєте рацію», хоча насправді не згодні з цим.

г) Кажете: «Я думаю, що це визначний рівень. Що Ви в цьому розумієте?».

д) Відчуваєте себе скривдженим і нічого не кажете у відповідь.

4. Ви забули взяти з собою якийсь предмет, а думали, що принесли його, і хтось каже Вам: «Ви такий розтяпа! Ви забули б і свою голову, якби вона не була прикріплена до плечей». Зазвичай Ви у відповідь:

а) Кажете: «У всякому разі, я більш головатий, аніж Ви. Крім того, що Ви в цьому розумієте!»

б) Кажете: «Так, Ви маєте рацію. Іноді я поводжуся як розтяпа».

в) Кажете: «Якщо хтось розтяпа, то це Ви».

г) Кажете: «У всіх людей є недоліки. Я не заслуговую на таку оцінку тільки за те, що забув щось».

д) Нічого не кажете або взагалі ігноруєте цю заяву.

5. Хтось, з ким Ви домовилися зустрітися, спізнився на 30 хвилин, і це Вас засмутило, причому людина ця не дає жодних пояснень своєму запізненню. У відповідь Ви зазвичай:

а) Кажете: «Я засмучений тим, що Ви змусили мене стільки чекати».

б) Кажете: «Я все думав, коли ж Ви прийдете».

в) Кажете: «Це був останній раз, коли я змусив себе чекати на Вас».

г) Нічого не кажіть цій людині.

д) Кажете: «Ви ж обіцяли! Як Ви сміли так спізнюватися!»

6. Вам потрібно, щоб хтось зробив для Вас одну річ. Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Нікого ні про що не просите.

б) Кажете: «Ви маєте зробити це для мене».

в) Кажете: «Не могли б Ви зробити для мене одну річ?», після цього пояснюєте суть справи.

г) Злегка натякаєте, що Вам потрібна послуга цієї людини.

д) Кажете: «Я дуже хочу, щоб Ви зробили це для мене».

7. Ви знаєте, що хтось почувається засмученим. Зазвичай у таких ситуаціях Ви:

а) Кажете: «Ви виглядаєте засмученим. Чи не можу я допомогти?»

б) Перебуваючи поруч із цією людиною, не заводьте розмови про її стан.

в) Кажете: «У Вас якась неприємність?»

г) Нічого не говорите і залишаєте цю людину наодинці із собою.

д) Сміючись кажете: «Ви просто як велика дитина!»

8. Ви почувається засмученим, а хтось каже: «Ви виглядаєте засмученим». Зазвичай у таких ситуаціях Ви:

а) Негативно хитаєте головою або ніяк не реагуєте.

б) Кажете: «Це не ваша справа!»

в) Кажете: «Так, я трохи засмучений. Дякую за участь».

г) Кажете: «Муляки».

д) Кажете: «Я засмучений, залиште мене одного».

9. Хто-небудь ганьбить Вас за помилку, здійснену іншими. У таких випадках Ви зазвичай:

а) Кажете: «Ви з глузду з'їхали!»

б) Кажете: «Це не моя вина. Цю помилку зробив хтось інший».

в) Кажете: «Я не думаю, що це моя вина».

г) Кажете: «Дайте мені спокій, Ви не знаєте, що Ви говорите».

д) Приймаєте свою провину або не кажіть нічого.

10. Хтось просить Вас зробити щось, але Ви не знаєте, чому це має бути зроблено. Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Кажете: «Це не має жодного сенсу, я не хочу це робити».

б) Виконуєте прохання і нічого не кажіть.

в) Кажете: «Це дурість; я не збираюся цього робити».

г) Перш ніж виконати прохання, кажете: «Поясніть, будь ласка, чому це має бути зроблено».

д) Кажете: «Якщо Ви цього хочете...», після чого виконуєте прохання.

11. Хтось говорить Вам, що, на його думку, те, що Ви зробили, чудово. У таких випадках Ви зазвичай:

а) Кажете: «Так, я зазвичай це роблю краще, ніж більшість інших людей».

б) Кажете: «Ні, це було настільки здорово».

в) Кажете: «Правильно, я справді це роблю найкраще».

г) Кажете: «Спасибі».

д) Ігноруєте почуте і нічого не відповідаєте.

12. Хтось був дуже люб'язний з Вами. Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Кажете: «Ви дійсно були дуже люб'язні до мене».

б) Дієте так, ніби ця людина не була настільки люб'язною до Вас, і кажете: «Так, дякую».

в) Кажете: «Ви поводитися щодо мене цілком нормально, але я заслуговую більше».

г) Ігноруєте цей факт і нічого не кажете.

д) Кажете: «Ви поводитися щодо мене недостатньо добре».

13. Ви розмовляєте з приятелем дуже голосно, і хто-небудь каже Вам: «Вибачте, але Ви поведіться занадто шумно». У таких випадках Ви зазвичай:

а) Негайно припиняєте розмову.

б) Кажете: «Якщо вам це не подобається, провалюйте звідси».

в) Кажете: «Вибачте, я говоритиму тихіше», після чого ведеться розмова

приглушеним голосом.

- г) Кажете: «Вибачте» і припиняєте бесіду.
- д) Кажете: «Все в порядку» і продовжуєте голосно розмовляти.

14. Ви стоїте у черзі, і хтось стає попереду Вас. Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Неголосно коментуєте це, ні до кого не звертаючись, наприклад: «Деякі люди поводяться дуже нервово».
- б) Кажете: «Станьте в хвіст черги!»
- в) Нічого не кажете цій особі.
- г) Говорите голосно: «Вийди з черги, ти, нахабник!»
- д) Кажете: «Я зайняв чергу раніше за Вас. Будь ласка, станьте в кінець черги».

15. Хто-небудь робить щось таке, що Вам не подобається і викликає у Вас сильне роздратування. Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Вигукуюте: «Ви йолоп, я ненавиджу Вас!»
- б) Кажете: «Я сердитий на Вас. Мені не подобається те, що Ви робите».
- в) Чи дієте так, щоб пошкодити цій справі, але нічого цього типу не кажіть.
- г) Кажете: «Я розсерджений. Ви мені не подобаєтесь».
- д) Ігноруєте цю подію і нічого не кажіть цьому типу.

16. Хто-небудь має щось таке, чим Ви хотіли б користуватися. Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Говоріть цій людині, щоб вона дала Вам цю річ.
- б) Утримуєтеся від будь-яких прохань.
- в) Відбираєте цю річ.
- г) Говоріть цій людині, що Ви хотіли б користуватися даним предметом, а потім просіть його у нього.
- д) Міркуйте про цей предмет, але не просіть його для користування.

17. Хтось запитує, чи може він отримати у Вас певний предмет для тимчасового користування, але так як це новий предмет, Вам не хочеться його позичати. У таких випадках Ви зазвичай:

а) Кажете: «Ні, я щойно дістав його і не хочу з ним розлучатися; може бути колись потім».

б) Кажете: «Взагалі я не хотів би його давати, але Ви можете скористатися ним».

в) Кажете: «Ні, купуйте свій!»

г) Позичаєте цей предмет усупереч своєму небажанню.

д) Кажете: «Ви збожеволіли!»

18. Якись люди розмовляють про хобі, яке подобається і Вам, і Ви хотіли б приєднатися до розмови. У таких випадках Ви зазвичай:

а) Не кажіть нічого.

б) Перериваєте розмову і відразу починаєте розповідати про свої успіхи в цьому хобі.

в) Підходьте ближче до групи і при нагоді вступаєте в розмову.

г) Підходьте ближче та очікуєте, коли співрозмовники звернуть на Вас увагу.

д) Перериваєте розмову і відразу починаєте говорити про те, як сильно Вам подобається це хобі.

19. Ви займаєтеся своїм хобі, а хтось питає: «Що Ви робите?» Зазвичай Ви:

а) Кажете: «О, це дрібниця». Або: «Та нічого особливого».

б) Кажете: «Не заважайте, хіба Ви не бачите, що я зайнятий?»

в) Продовжуєте мовчки працювати.

г) Кажете: «Це зовсім Вас не стосується».

д) Припиняєте роботу та пояснюєте, що саме Ви робите.

20. Ви бачите падаючу людину. У таких випадках Ви:

а) Розсміявшись, кажете: «Чому Ви не дивитесь під ноги?»

б) Кажете: «У Вас все гаразд? Може бути я щось можу для Вас зробити?»

в) Запитуєте: «Що сталося?»

г) Кажете: «Це всі колдобини в тротуарі».

д) Ніяк не реагуєте на цю подію.

21. Ви стукнулися головою об полицю і набили гулю. Хтось каже: «З Вами все гаразд?» Зазвичай Ви:

а) Кажете: «Я чудово почуваюся. Дайте мені спокій!»

б) Нічого не кажете, ігноруючи цю людину.

в) Кажете: «Чому Ви не займаєтесь своєю справою?»

г) Кажете: «Ні, я забив свою голову, дякую за увагу до мене».

д) Кажете: «Нічого страшного, у мене все буде о'кей».

22. Ви припустилися помилки, але вина за неї покладена але когось іншого. Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Не кажіть нічого.

б) Кажете: «Це їхня помилка!»

в) Кажете: «Цю помилку припустився Я».

г) Кажете: «Я не думаю, що це зробив цей чоловік».

д) Кажете: «Це їхня гірка частка».

23. Ви відчуваєте себе ображеним словами, сказаними будь-ким на Вашу адресу. У таких випадках Ви зазвичай:

а) Ідіть геть від цієї людини, не сказавши їй, що вона засмутила Вас.

б) Заявляєте цій людині, щоб вона не сміла більше цього робити.

в) Нічого не кажіть цій людині, хоча відчуваєте себе скривдженим.

г) У свою чергу ображаєте цю людину, називаючи її на ім'я.

д) Заявляєте цій людині, що Вам не подобається те, що вона сказала, і що вона не повинна цього робити знову.

24. Хтось часто перебиває, коли Ви кажете. Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Кажете: «Вибачте, але я хотів би закінчити те, про що розповідав»

- б) Кажете: «Так не роблять. Чи можу я продовжити свою розповідь?»
- в) Перериваєте цю людину, відновлюючи свою розповідь.
- г) Нічого не кажіть, дозволяючи іншій людині продовжувати свою промову.
- д) Кажете: «Замовчіть! Ви мене перебили!»

25. Хтось просить Вас зробити щось, що завадило б Вам здійснити свої плани. У цих умовах Ви зазвичай:

- а) Кажете: «Я справді мав інші плани, але я зроблю те, що Ви хочете».
- б) Кажете: «У жодному разі! Пошукайте когось ще».
- в) Кажете: «Добре, я зроблю те, що Ви хочете Кажете».
- г) Кажете: «Відійдіть, дайте мені спокій».
- д) Кажете: «Я вже приступив до здійснення інших планів. Можливо, колись потім».

26. Ви бачите будь-кого, з ким хотіли б зустрітися і познайомитися. У цій ситуації Ви зазвичай:

- а) Радо гукаєте цю людину і йдете їй назустріч.
- б) Підходите до цієї людини, уявляєтеся і починаєте з нею розмову.
- в) Підходите до цієї людини і чекаєте, коли вона заговорить з Вами.
- г) Підходите до цієї людини і починаєте розповідати про великі справи, вчинені Вами.
- д) Нічого не кажете цій людині.

27. Хтось, кого Ви раніше не зустрічали, зупиняється і гукає Вас вигуком «Привіт!». У таких випадках Ви зазвичай:

- а) Кажете: «Що Вам завгодно?»
- б) Не кажете нічого.
- в) Кажете: «Давайте мені спокій».
- г) Вимовляйте у відповідь «Привіт!», представляєтеся і просіть цю людину представитися у свою чергу.
- д) Киваєте головою, вимовляйте «Привіт!» і проходите повз.

Даний тест є різновидом тесту досягнень, тобто побудований за типом завдання, у якого є правильна відповідь.

У тесті передбачається певний еталонний варіант поведінки, що відповідає компетентному, впевненому, партнерському стилю.

Ступінь наближення до зразка можна визначити за кількістю правильних відповідей. Неправильні відповіді поділяються на неправильні "знизу" (залежні) та неправильні "зверху" (агресивні).

Опитувальник містить опис 27 комунікативних ситуацій. До кожної ситуації пропонується 5 можливих варіантів поведінки. Треба вибрати один, властивий саме йому спосіб поведінки у цій ситуації. Не можна вибирати два або більше варіантів або приписувати варіант, не вказаний у опитувальнику. Авторами пропонується ключ, з допомогою якого можна визначити, якого типу реагування належить обраний варіант відповіді: впевненому, залежному чи агресивному. У результаті пропонується підрахувати кількість правильних та неправильних відповідей у відсотковому відношенні до загальної кількості вибраних відповідей.

Всі питання розділені авторами на 5 типів комунікативних ситуацій:

1) «Ситуації, в яких потрібна реакція на позитивні висловлювання партнера» (питання 1, 2, 11, 12)

2) «Ситуації, в яких особа повинна реагувати на негативні висловлювання» (питання 3, 4, 5, 15, 23, 24)

3) «Ситуації, в яких до особи звертаються з проханням» (питання 6, 10, 14, 16, 17, 25)

4) «Ситуації бесіди» (13, 18, 19, 26, 27)

5) «Ситуації, в яких потрібен прояв емпатії (розуміння почуттів і станів іншої людини» (питання 7, 8, 9, 20, 21, 22)).

Обробка та аналіз результатів

Зауважте, який спосіб спілкування Ви обрали (залежний, компетентний, агресивний) у кожній запропонованій ситуації відповідно до ключа. Проаналізуйте результати: які вміння у Вас сформовані, який тип поведінки переважає?

Блоки умінь:

1. Вміння надавати та приймати знаки уваги (компліменти) від однолітка – питання 1, 2, 11, 12.
2. Реагування на справедливую критику – питання 4, 13.
3. Реагування на несправедливую критику – питання 3, 9.
4. Реагування на зачіпаючу, провокуючу поведінку з боку співрозмовника - питання 5, 14, 15, 23, 24.
5. Вміння звернутися до однолітка з проханням – питання 6, 16.
6. Вміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати "ні" - питання 10, 17, 25.
7. Вміння самому надати співчуття, підтримку – питання 7, 20.
8. Вміння самому приймати співчуття та підтримку з боку однолітків – питання 8, 21.
9. Вміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність – питання 18, 26.
10. Реагування на спробу вступити з тобою в контакт – питання 19, 27.

КЛЮЧІ

	<i>ЗАЛЕЖНІ</i>	<i>КОМПЕТЕНТНІ</i>	<i>АГРЕСИВНІ</i>
1	АГ	БВ	Д
2	АВ	Д	БГ
3	ВД	Б	АГ
4	БД	Г	АВ
5	Г	АБ	ВД
6	АГ	ВД	Б
7	БГ	АВ	Д
8	АГ	В	БД
9	Д	БВ	АГ
10	БД	Г	АВ
11	БД	Г	АВ
12	БГ	А	ВД
13	АГ	В	БД
14	АВ	Д	БГ
15	ВД	Б	АГ
16	БД	Г	АВ
17	Г	АБ	ДВ

18	АГ	В	БД
19	АВ	Д	БГ
20	ГД	БВ	А
21	Б	ГД	АВ
22	А	ВГ	БД
23	АВ	Д	БГ
24	Г	АБ	ВД
25	В	АД	БГ
26	ВД	АБ	Г
27	БД	АГ	В

Додаток В

Діагностика рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності (Л. Бережнова)

Мета: визначення сформованості рівня самоосвіти та рефлексії педагогічної діяльності у студентів, які стануть майбутніми соціальними педагогами.

Шкали: рівень прагнення до саморозвитку, самооцінка особистістю своїх якостей, оцінка проєкту педагогічної підтримки.

Тест включає 18 питань та по три передбачуваних відповіді на кожне. Однозначно обрані відповіді дозволяють визначити рівень прагнення до саморозвитку; самооцінку своїх якостей, які сприяють саморозвитку; оцінку можливостей реалізації себе у професійній діяльності.

Інструкція до тесту

Дайте відповідь на всі 18 питань, обираючи тільки один із запропонованих варіантів відповіді.

Для цього після кожного питання потрібно обвести літеру «а», «b» чи «с».

ТЕСТ

1. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика Вам найбільше підходить?

- a. цілеспрямований;
- b. працьовитий;
- c. дисциплінований.

2. За що Вас цінують однокурсники?

- a. через те, що я відповідальний;
- b. за те, що відстоюю свою позицію та не змінюю рішень;
- c. за те, що я ерудований, цікавий співрозмовник.

3. Як Ви ставитеся до ідеї педагогічної підтримки?

- a. думаю, що це марна трата часу;
- b. глибоко не вникав у проблему;
- c. позитивно, активно вмикаюся в проект.

4. Що Вам найбільше заважає професійно самовдосконалюватись?

- a. недостатньо часу;
- b. немає відповідної літератури та умов;
- c. не вистачає сили волі та завзятості.

5. Які особисто Ваші типові труднощі у здійсненні педагогічної підтримки?

- a. не ставив собі завдання аналізувати труднощі;
- b. маючи великий досвід, труднощів не відчуваю;
- c. точно не знаю.

6. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика Вам найбільше підходить?

- a. вимогливий;
- b. наполегливий;

с. поблажливий.

7. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика Вам найбільше підходить?

- а. рішучий;
- б. кмітливий;
- с. допитливий,

8. Яка Ваша позиція у проєкті педагогічної підтримки?

- а. генератор ідей;
- б. критик;
- с. організатор.

9. На основі порівняльної самооцінки виберіть, які якості у Вас більш розвинені?

- а. сила волі;
- б. завзятість;
- с. обов'язковість.

10. Що Ви найчастіше робите, коли у Вас з'являється вільний час?

- а. займаюся улюбленою справою;
- б. читаю;
- с. проводжу час із друзями.

11. Яка з наведених нижче сфер для Вас останнім часом представляє пізнавальний інтерес?

- а. методичні знання;
- б. теоретичні знання;
- с. інноваційна педагогічна діяльність.

12. У чому Ви могли б максимально реалізувати себе?

- a. якби працював так, як і раніше;
- b. вважаю, що у новому проєкті педагогічної підтримки;
- c. не знаю.

13. Яким Вас найчастіше вважають Ваші друзі?

- a. справедливим;
- b. доброзичливим;
- c. чуйним.

14. Який із трьох принципів Вам найближчий і якого Ви дотримуєтесь найчастіше?

- a. жити треба так, щоб не було боляче за безцільно прожиті роки;
- b. у житті завжди є місце самовдосконалення;
- c. насолода життям у творчості.

15. Хто найближчий до Вашого ідеалу?

- a. людина сильна духом та міцної волі;
- b. людина творча, багато знає і вміє;
- c. людина незалежна і впевнена у собі.

16. Чи вдасться Вам у професійному плані досягти того, про що Ви мрієте?

- a. думаю що так;
- b. швидше за все так;
- c. як пощастить.

17. Що Вас більше приваблює у проєкті педагогічної підтримки?

- a. те, що більшість вчителів схвалює ідею педагогічної підтримки;
- b. не знаю ще;
- c. нові можливості викладацької діяльності та перспектива самореалізації.

18. Уявіть, що Ви стали мільярдером. Чому б Ви віддали перевагу?

- a. мандрував би по всьому світу;
- b. побудував би приватну школу та займався улюбленою справою;
- c. покращив би свої побутові умови і жив на своє задоволення.

Обробка та інтерпретація результатів тесту

Питання	Оціночні бали відповідей
1	a – 3; b – 2; c – 1
2	a – 2; b – 1; c – 3
3	a – 1; b – 2; c – 3
4	a – 3; b – 2; c – 1
5	a – 2; b – 3; c – 1
6	a – 3; b – 2; c – 1
7	a – 2; b – 3; c – 1
8	a – 3; b – 2; c – 1
9	a – 2; b – 3; c – 1
10	a – 2; b – 2; c – 1
11	a – 1; b – 2; c – 3
12	a – 1; b – 3; c – 2
13	a – 3; b – 2; c – 1
14	a – 1; b – 3; c – 2
15	a – 1; b – 3; c – 2
16	a – 3; b – 2; c – 1
17	a – 2; b – 1; c – 3
18	a – 2; b – 3; c – 1

Сумарна кількість балів розподіляється у наступному порядку:

Сумарна кількість балів	Рівень прагнення до саморозвитку
18-24	Дуже низький
25-29	Низький
30-34	Нижче середнього
35-39	Середній

40-44	Вище середнього
45-49	Високий
50-54	Дуже високий

Самооцінка особистістю своїх якостей, що сприяють саморозвитку, визначається за відповідями на запитання 1, 2, 6, 7, 9, 13. Сумарна кількість балів у зазначених питаннях розподіляється у такому порядку:

Сумарна кількість балів	Самооцінка особистістю своїх якостей
18-17	Дуже висока
16-15	Завищена
14-11	Нормальна
11-9	Занижена
8-7	Низька
6	Дуже низька

Додаток Г

ВРАЗИ КОНСПЕКТІВ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ВІДПОВІДНО ДО ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ

Ділова гра «Розвиток культури педагогічного спілкування майбутнього соціального педагога»

Мета: визначити шляхи розвитку культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Завдання:

1. виявити умови, які б сприяли розвитку педагогічної культури спілкування соціального педагога;
2. розробити систему заходів для розвитку педагогічної культури спілкування соціального педагога.

Хід гри: робота проходить у групах.

На столах лежать аркуші із завданнями та матеріалами для виконання завдань. Кожна група отримує по 4 завдання (завдання на окремих аркушах). На обмірковування кожного питання дається 8 хвилин. Потім кожна група репрезентує варіанти відповідей, які оформляються на аркушах паперу.

Завдання 1. Розкрийте сутність культури педагогічного спілкування соціального педагога. Для цього виділіть основні компоненти професійної діяльності соціального педагога; дайте визначення поняттю «культура педагогічного спілкування». Форма подання результатів виконання завдання вільна.

Завдання 2. Визначте та перерахуйте фактори, що впливають на розвиток педагогічної культури соціального педагога.

Перша група – фактори, що стимулюють розвиток професійно-педагогічної культури соціального педагога;

Друга група – чинники, що перешкоджають розвитку професійно-педагогічної культури соціального педагога. Зробіть висновки.

Завдання 3. Визначте, які умови необхідно створити в університеті для розвитку педагогічної культури майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Форма подання результатів виконання завдання вільна.

Завдання 4. На основі порівняння умов, необхідних для розвитку педагогічної культури соціального педагога в університеті, та наявних перешкод виявіть проблеми, сформулюйте їх та розробіть систему заходів щодо їх вирішення.

Форма подання результатів виконання завдання вільна. Зробіть висновки.

Підбиття підсумків гри.

Гра-тренінг у форматі «мозкового штурму» «Сучасні цінності батьків, які навчаються, та майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери»

Мета гри: сформулювати розуміння різних видів цінностей.

Хід гри

Усі студенти групи поділяються на підгрупи по 2–3 особи.

Повинні бути сформовані 3 підгрупи, які представляють собою батьків студентів,, які навчаються, та майбутніх соціальних педагогів.

Три групи повинні сформулювати особисті, універсальні, культурні, сімейні та професійні цінності, які, на їхню думку, займають пріоритетне місце в їхньому житті.

Після групового обговорення цінностей студенти кожної групи озвучують свій список.

Завдання педагога: звернути увагу студентів на відмінності в особистих та професійних цінностях, суспільних та сімейних цінностях; звернути увагу до неврахованих цінностей.

Освітній результат: формування у студентів соціально-педагогічного факультету уявлення про різні види цінностей та їх значення для різної категорії учасників освітнього процесу.

Семінар-практикум «Розвиток комунікативної культури майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери»

Мета: удосконалювати навички спілкування майбутнього соціального педагога та батьків; соціального педагога та учнів; соціального педагога та його колег.

Завдання:

1. розглянути особливості комунікативної діяльності соціального педагога;
2. виділити основні вміння та якості особистості соціального педагога, пов'язані із здійсненням комунікативної діяльності.

Хід семінару

Робота проходитиме у групах. Потрібно виконувати кілька видів завдань.

Блок 1. Спілкування із батьками

Завдання 1. Групова дискусія.

Ведучий. Спілкування педагога та батьків – тема делікатна та відповідальна. Від того як складається це спілкування, залежить багато чого: психологічний комфорт учнів, цікаве життя у класі, працездатність учня та позитивний настрій педагога.

Як складається спілкування з батьками у Вашому класі? Як вони допомагають Вам (або не допомагають)?

Чи є якісь претензії до Вас від батьків? *(спілкування 10-15 хв).*

(Якщо Ви не викладаєте у школі, то необхідно змодельовати цю ситуацію та припустити відповіді на ці питання)

Завдання 2. Відповіді на запитання (можна письмово)

Яку інформацію має надавати батько про дитину педагогу?

Як Ви організуєте батьківські збори?

Скільки людей на них зазвичай приходить?

Які форми співробітництва Ви можете запропонувати батькам? *(час виконання – 5 хвилин)*

Завдання 3. Вирішення конфліктів.

Конфліктні ситуації можуть виникнути з таких причин.

Один з батьків дитини незадоволений:

- становищем дитини у колективі;
- освітньою програмою;
- відношенням педагога до учня.

Давайте розглянемо ситуацію: один студент бере на себе роль мами учня, яка незадоволена тим, що їхню дитину не взяли виступати на концерті, присвяченому до Дня вишиванки.

Інший студент бере роль педагога та має відповісти на претензії.
(На інсценування та обговорення 10 хв).

Інші студенти повинні обговорити такі питання:

- 1) Які претензії можуть пред'являти батьки?
- 2) Як ми маємо відповідати на них?
- 3) Що має робити педагог, якщо не в змозі переконати батьків?

Інша ситуація: розіграти діалог соціального педагога та мами учня. Педагог повинен переконати маму, що поїздка їхньої дитини на олімпіаду у супроводі одного з батьків необхідна. Мама повинна постаратися пояснити, що не зможе поїхати.

Завдання 4. Протягом 5 хв, придумайте та запишіть кілька заходів, які допоможуть згуртувати соціального педагога, батьків дітей, які навчаються. Який із цих заходів Ви змогли б підготувати та провести найближчим часом? *(на обговорення 10 хв).*

Блок 2. Спілкування з учнями

Завдання 1. Групова дискусія.

Ведучий. Спілкування педагога із кожним окремим учнями – це наша повсякденна робота. Чим Ви керуєтеся під час спілкування з Вашими учнями? Яку роль Ви відводите індивідуальному підходу спілкування з учнями?

Як Ви думаєте, які форми роботи з учнями можуть поєднувати дітей різного віку? *(на обговорення 10 хв).*

Завдання 2. Намалуйте портрети кількох Ваших учнів, з якими Ви працюєте (або хотіли б працювати). Необхідно проаналізувати який настрій передали студенти, яких більше учнів – спокійних, активних та ін.

Завдання 3. Відповіді на питання.

Як Ви спілкуєтеся з учнями (чи намагаєтеся бути в курсі їх позашкільного життя, чи знаєте про їхнє захоплення)?

Який стиль спілкування у Вас переважає (авторитарний, демократичний, ліберальний)?

Блок 3. Спілкування із колегами

Завдання 1. Групова дискусія.

Ведучий. Спілкування – складний, багатоплановий процес встановлення та розвитку контактів для людей, що породжується потребами спільної діяльності і включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини.

Перед кожним лежать листи із цитатами. Вам дається 5 хв, щоб прочитати та підготувати короткий коментар до цитати.

1. «Коли зачеплене почуття власної гідності одного з співрозмовників, неодмінно страждає саме спілкування»

2. «Важливо не те, що говорять, а важливо те, що оточуючічують у словах промовця».

3. «Немає жодних гарантій, що Ваш співрозмовник чує те, що Ви хотіли б йому сказати».

4. «Впевненість у своїх знаннях надає сили»

5. «Уявлення про себе найважливіше з усіх уявлень взагалі».

6. «Настроюйтеся на людину, а не на повідомлення».

7. «Якщо побачиш обличчя без посмішки, усміхнися сам».
8. «Навчися слухати, і ти зможеш отримати користь навіть з тих, хто говорить погано»,
9. «Того, кому довіряють, за руку не тримають».
10. «Коли Конфуція запитали, чи є одне таке слово, яким можна було б керуватися все життя, він відповів: «Це слово – поблажливість».

Завдання 2. Відповіді питання.

Яким ви бачите ідеальне спілкування з колегами? Що потрібно для цього зробити?

Завдання 3. Придумати жести

Зрозуміти людину можна краще, якщо знати, про що говорять її жести. Піднятий нагору великий палець означає схвалення, опущений вниз – осуд. Коли людина зацікавлена у словах співрозмовника, вона злегка нахиляє голову набік, знизуючи плечима, ми ніби говоримо: «Не знаю».

Вам дається 5 хв, щоб вигадати і показати жестами такі сигнали: мені потрібна допомога; в мене є вільний час; припиніть шуміти; поспішайте; заспокойтесь; я йду на допомогу; приходьте у гості. На демонстрацію приділяється 10 хв.

Завдання 4. Закінчіть речення.

1. Найважливішим у роботі з учнями я вважаю...
2. Найбільш успішно проходять уроки з...
3. Мені здається, що учням не подобається...
4. Я хотіла б поговорити з батьками...
5. Я готова допомогти колегам...

Обміняйтеся листками та порівняйте, у чому збігаються ваші думки, а у чому вони різні.

Блок 4. Узагальнення

Перерахуйте основні вміння та якості особистості соціального педагога, пов'язані із здійсненням комунікативної діяльності.

Додаток Д

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ
для групи ЗСПм-17 Криворізького державного педагогічного
університету «Емоційний стан як чинник педагогічної культури
майбутнього соціального педагога»

Тривалість тренінгу – 8 занять по 45 хвилин.

Форма тренінгу: групова.

І частина

Мета: включення в роботу, зняття напруги, що накопичилася; згуртування, створення групового довіри і прийняття.

1. Вправи на знайомство

1.1. Вправа «Відлуння»

Кожен по колу називає своє ім'я, супроводжуючи його жестом або рухом всього тіла, а група, як відлуння, повторює це все за ним.

1.2. Вправа «Наші очікування»

Мета: виявлення очікувань учасників від тренінгу. Коригування запиту.

Кожен з нас чогось очікує від нової справи.

Що Ви чекаєте від цього тренінгу? (Кожному учаснику тренінгу видається аркуш паперу, де він записує свої очікування в правій колонці аркушу).

Що Ви готові вкласти в тренінг? (Кожен учасник записує в правій частині аркушу свій внесок у тренінг).

Учасники по колу зачитують свої очікування від тренінгу і свій внесок.

Те, що ми з Вами записали, безумовно, може змінюватися протягом усього тренінгу. Можливо, Ви отримаєте те, чого не очікували. Багато що також буде залежати від вашої активності. В кінці тренінгу у нас з Вами буде можливість проаналізувати свої очікування.

2. Вправи на згуртування групи, формування довіри

2.1. Вправа «Єдиний ритм»

Учасники групи один за іншим, а потім всі разом в єдиному темпі виконують певний ритм, поставлений ведучим.

2.2. Вправа «Підкреслення спільності»

Вправа проводиться в колі з м'ячем. Учасник, який кидає м'яч іншому, повинен назвати психологічну якість, яка об'єднує його з тією людиною, кому він кидає м'яч. При цьому він починає свою фразу словами: «Я думаю, нас з тобою об'єднує...», і називає цю якість, наприклад: «Ми з тобою однаково товариські»; «Мені здається, ми обидва буваємо надто прямолінійними». Той, хто отримує м'яч, відповідає: «Я згоден», якщо він дійсно згоден, або: «Я подумаю», якщо не згоден. Той, до кого потрапив м'яч, продовжує вправу, передаючи м'яч кому-небудь іншому, і так до тих пір, поки кожен не отримає м'яч.

2.3. Вправа «Підкреслення значущості»

Вправа виконується в колі з м'ячем. Учасникам пропонується подумати і відшукати у своїх колег якості, що викликають захоплення, повагу, симпатію. Звернення до свого колеги починається зі слів: «Таню, мені в тобі подобається ...» - і називається та особистісна якість, яка була знайдена. Таня, в свою чергу, повинна назвати те почуття, яке виникло у неї у відповідь на ці слова. Потім вправу продовжує будь-хто інший з учасників. І так до тих пір, поки кожен не висловиться.

II частина

Мета: усвідомити та прийняти особистістю свої почуття; здійснення роботи з негативними («поганими») почуттями; засвоєння комплексу ефективних прийомів саморегуляції та методів, за допомогою яких можна зняти внутрішню напругу.

1. Вправи, спрямовані на усвідомлення особистістю своїх відчуттів та їх прийняття.

1.1. Вправа «Відчуття» (Feelings)

Учасникам тренінгу роздаються чисті аркуші паперу та пропонується записати на них якесь власне відчуття. Ведучий тренінгу збирає ці аркуші, перемішує та потім пропонує кожному з учасників по черзі вибрати один з аркушів. Прочитавши назву відчуття, учасник повинен його відобразити за допомогою міміки або пантоміми, а решта учасників – висловити свою думку з приводу сприйняття такого показу одного відчуття. Таким чином повинні висловити свої припущення всі учасники тренінгу і зобразити по декілька відчуттів.

Після завершення показу ведучий задає наступні питання для обговорення учасникам:

- Як Ви вважаєте, чи адекватно Вас сприймала аудиторія?
- Чи складно Вам було визначитися із тим, яке саме відчуття написати?
- Чи складно Вам було зображати відчуття, яке Вам випало?

– Розкажіть про свої враження від роботи? Що сподобалося? Що не сподобалося?

1.2. Вправа «Перелік емоцій»(List of emotions)

Ведучий тренінгу пропонує його учасникам назвати якомога емоцій, що може відчувати людина. Потім один з учасників виходить та починає зображати якусь емоцію за допомогою міміки або жестів. Інші учасники – намагаються відгадати зображувану емоцію. Першому учаснику, якому вдасться відгадати емоцію, починає показувати свою. І так відбувається по черзі, допоки всі з учасників не покажуть свої придумані слова.

Згодом ведучий ускладнює умови завдання: запропоновану вправу проводять у колі, в центрі якого стоїть ведучий. Він називає свою власну емоцію, а всім учасникам слід її показати.

Після завершення вправи, ведучим ставляться питання для обговорення:

- Яке з усіх слів Вам було найскладніше показати та чому?
- Під час зображення емоції (назва) у кожного з учасників був ідентичний вираз обличчя. Як Ви вважаєте, чому?
- Чи бувають такі ситуації, коли декілька людей можуть відчувати одну й ту саму емоцію, а вираз обличчя в них різний? Якщо так, то коли саме? Наведіть, будь ласка, свої приклади з життя.

1.3. Вправа «Передавання почуттів» (Feelingtransferring)

Ведучий тренінгу пропонує учасникам стати в ряд – потилицею один за одним. Останній з учасників повинен повернути до себе передостаннього учасника та передати йому за допомогою міміки якийсь одне почуття (наприклад, печаль, здивування тощо). Передостанній учасник повертає до себе ще одного учасника та намагається передати йому те почуття, яке він зрозумів, коли йому показував почуття останній учасник. Таке «передавання почуття» відбувається від останнього до першого учасника. По завершенню вправи ведучий запитує у першого учасника, яке саме почуття він отримав, а потім порівнюють із тим, яке почуття було надіслано останнім учасником із самого початку вправи.

1.4. Вправа «Асоціація» (Association)

Ведучий тренінгу пропонує учасникам висловити свою думку стосовно того, які саме асоціації викликають у них такі слова, як: «праця», «професія», «роботодавець», «обов'язок», «термін», «співпраця», «колектив», «керівник», «перспективність», «результат».

2. Засвоєння способів здійснення саморегуляції емоційного стану людини.

2.1. Мозковий штурм «Способи саморегуляції під час стресових ситуацій»(Brain-storming:Methods of self-regulation during the stressful situations)

Мета: з'ясувати способи, за допомогою яких людина може здійснювати управління своїм емоційним станом.

Ведучий розподіляє учасників тренінгу на декілька груп та дають один одному відповіді на наступне запитання:

- Яким чином Ви боретеся зі своїми негативними емоціями?

– Яким чином Ви долаєте поганий настрій?

Під час обговорення між учасниками, ведучий фіксує список методів боротьби з негативними емоціями та поганим настроєм, що використовується учасниками тренінгу. Після завершення обговорення, ведучий називає всі зафіксовані методи подолання поганого настрою/негативних емоцій та самостійно корегує та доповнює його своїми власними методами або способами, які рекомендовані професійними психологами та психотерапевтами.

3. Дихальна гімнастика

3.1. Дихальні вправи із заспокійливим ефектом

3.1.1. Вправа «Відпочинок» (*Relaxation*)

Ведучий розставляє учасників тренінгу в дві шеренги таким чином, аби жоден з учасників не міг ногою чи рукою дотягнутися до свого сусіда. Учасники займають початкове положення – стоячи, випрямившись, ноги стоять на ширині плечей. Роблять глибокий вдих. На видиху кожен з учасників робить плавний нахил вперед, при цьому шия і плечі розслаблені таким чином щоб і голова, і руки могли вільно звисати аж до підлоги. Дихати слід глибокими вдихами. Ведучий повинен постійно слідкувати за правильним диханням кожного з учасників.

Перебування у такому положенні повинно тривати не більше 1-2 хвилин.

По закінченню вправи, кожен учасник повільно випрямляється та займає початкове положення.

3.1.2. Вправа «Перепочинок» (*Breathingspace*)

Ведучий пропонує учасникам тренінгу розміститися на підлозі на карематах таким чином, аби ані ногами, ані руками не дістали свого сусіда.

Ведучий говорить: «Уявіть собі, що коли людина чимось засмучена, їй важко дихати, оскільки постійно стримується дихання. Тибетські монахи вважають, що саме вивільнення дихання є одним із головних способів фізичного та духовного розслаблення».

Ведучий пропонує учасникам лягти на карематі, заплющити очі та протягом 3-х хвилин глибоко, повільно та спокійно дихати.

Ведучий: «Уявіть собі, що у Вас у житті зникли всі негаразди та проблеми, що Ви повністю щасливі. Чим глибше Ви робите вдих, ти скоріше випаровуються та зникають всі Ваші погані, сумні та тривожні думки».

Дану вправу слід повторювати вдома щоденно.

3.2. Дихальні вправи з тонізуючим ефектом

3.2.1. Вправа «Мобілізує дихання» (*Mobilizebreathing*)

Ведучий розставляє учасників тренінгу в дві шеренги таким чином, аби жоден з учасників не міг ногою чи рукою дотягнутися до свого сусіда. Учасники займають початкове положення – стоячи, випрямившись, ноги стоять на ширині плечей, або сидячи з прямою спиною. Роблять повний глибокий видих всього повітря з легень, а згодом роблять глибокий вдих та затримують дихання на 2-3 секунди, потім знову – видих і дихання затримують на 2-3 секунди. Потім необхідно поступово збільшувати фазу вдиху та видиху.

Нижче наведений цифровий запис можливих прикладів виконання зазначеної вправи. Перша цифра – тривалість вдиху, цифра в дужках – пауза (затримка дихання), третя цифра – вдих:

4 (2) 4; 5 (2) 4; 6 (3) 4; 7 (3) 4; 8 (4) 4;
 8 (4) 4; 8 (4) 5; 8 (4) 6; 8 (4) 7; 8 (4) 8;
 8 (4) 8; 8 (4) 7; 7 (3) 6; 6 (3) 5; 5 (2) 4.

Регулювання дихання здійснюється ведучим тренінгу за допомогою з метронома. Якщо вправа виконується в домашніх умовах – за допомогою уявного рахунку виконувача вправи. Кожен рахунок приблизно дорівнює секунді.

3.2.2. Вправа «Замок» (Lock)

Ведучий пропонує учасникам тренінгу розміститися на підлозі на карематах таким чином, аби ані ногами, ані руками не дістали свого сусіда.

Учасники займають початкове положення – сидячи, випрямившись, руки розмістити на колінах у положенні «замок». Учасники роблять повний глибокий вдих, одночасно підіймаючи руки над головою долонями вперед та затримують дихання на 2-3 секунди, потім – глибокий видих через рот, одночасно опускаючи руки на коліна.

Вправу повторювати протягом 2-3 хвилин.

3.2.3. Вправа «Голосова розрядка» (Voice Discharge)

Ведучий пропонує учасникам тренінгу розміститися на підлозі на карематах таким чином, аби ані ногами, ані руками не дістали свого сусіда.

Учасники займають початкове положення – сидячи, випрямившись, руки розмістити на колінах. Учасники роблять повний глибокий видих усього повітря з легень, потім – глибокий повний вдих та затримують дихання на 2-3 секунди, потім – глибокий видих через рот, одночасно вигукуючи будь-які слова, що прийшли на думку, або – видати різкий звук «У!».

Вправу повторювати протягом 2-3 хвилин.

3.3. «Звукова гімнастика» (Sound gymnastics)

Мета: ознайомитися із специфікою використання звукової гімнастики, здійснення вправ, направлених на зміцнення духу та тіла.

Перед виконанням вправ із звукової гімнастики, ведучий ознайомлює учасників тренінгу із правилами її застосування.

Ведучий розставляє учасників тренінгу в дві шеренги таким чином, аби жоден з учасників не міг ногою чи рукою дотягнутися до свого сусіда. Учасники займають початкове положення – стоячи, випрямившись, ноги стоять на ширині плечей. Роблять глибокий вдих носом. На видиху кожен з учасників голосно та енергійно вимовляє один з нижченаведених звуків.

Проспівуються наступні звуки:

А, Я, М – вплив на роботу всього організму;

Е – вплив на щитовидну залозу;

І – вплив на мозок, зір, очі, слух, нюх;

О – вплив на серцево-судинну систему, органи дихання;

У – вплив на органи шлунково-кишкового тракту;

Х – сприяє очищенню всього організму;

ХА – сприяє підвищенню настрою.

3.4. Вправи на релаксацію (техніка напруги та розслаблення)

Мета: Усвідомити, віднайти та зняти м'язові затискачі; ідентифікувати та зняти зайву напругу.

3.4.1. Вправа «М'язова енергія» (*Muscular energy*)

Перед виконанням вправи ведучий тренінгу проводить інструктаж всім його учасникам:

– Необхідно зігнути та щосили напружити вказівний палець лівої руки. Слід перевірити, яким чином здійснюється розподілення м'язової енергії, в якому саме напрямку, куди йде напруга? Ви побачите, що вона йде до сусідніх пальців та до кисті руки. Потім м'язова напруга розповсюджується по руці до ліктя, плеча та досягає шиї. Слід перевірити праву руку. Чому саме вона починає напружуватися?

Учасники починають виконувати вправу.

– Спробуйте звільнитися від зайвої напруги, тримаючи палець руки напруженим, проте вивільніть свою шию. Коли відчуєте звільнення, поступово звільняйте плече, а потім – і лікоть. Ви повинні відчути, що Ваша рука здатна рухатися вільно, при цьому палець повинен бути напруженим. Потім необхідно зняти надлишки напруги й з великого пальця лівої руки, потім – з кожного пальця по черзі.

– Щосили напружте праву ногу та перевірте, яким чином розподілилася по тілі енергія? Чому саме напружилася ліва нога, а в спині відсутня напруга?

Ведучий пропонує учасникам тренінгу встати, зробити нахил уперед та напружити спину настільки, ніби на спину поставили великий ящик з вантажем. Потім ведучий пропонує учасникам тренінгу перевірити, чи є в тілі залишки напруги?

3.4.2. Вправа «Напруга – розслаблення» (*Voltage – relaxation*)

Ведучий розставляє учасників тренінгу в дві шеренги таким чином, аби жоден з учасників не міг ногою чи рукою дотягнутися до свого сусіда. Учасники займають початкове положення – стоячи, випрямившись, ноги стоять на ширині плечей. Необхідно зосередити свою увагу на лівій руці, максимально її напруживши. Через 2-3 секунди різко скинути напругу, а руку – розслабити.

Дану вправу слід виконувати по черзі з кожною рукою, потім – з кожною ногою, спиною, шиєю.

3.5. Тілесно-орієнтована терапія: вправи, орієнтовані на зняття зайвої напруги.

Мета: виконання запропонованих вправ сприяє відчуженню людиною свого тіла, усвідомленню ступеню його напруги та гармонізації психофізичних функцій організму.

3.5.1. Вправа «Броунівський рух» (*Brownian movement*)

Виконання даної вправи сприяє зняттю зайвого м'язового напруження, ідентифікації свободи та розкутості рухів.

Ведучий пропонує учасникам тренінгу стати в коло та почати повільно, а згодом – поступово нарощуючи темпи, рухатися назустріч один до одного, роблячи спробу не зіткнутися. Досягши кордону кола, учасникам слід розгортатися та виконувати рух по зворотній траєкторії.

Завдання передбачає декілька рівнів складності. Перший етап – здійснення переміщень з відкритими очима, стоячи обличчям один до одного. Потім рух поступово починає прискорюватися та трансформується в біг, а учасники починають залучати до роботи свої руки, допомагаючи здійснювати лавірування. Другий етап – учасники починають рухатися спинами один до одного, інколи повертаючи голову назад з метою орієнтування в просторі. Третій етап – учасники починають рухатися по траєкторії в процесі обертання. Четвертий етап – всі вищезазначені завдання виконати із заплющеними очима.

З метою забезпечення безпеки переміщень необхідно, аби руки кожного з учасників були витягнуті вперед на рівні грудей, а рух із заплющеними очима слід виконувати в малих групах, формуючи їх по 3-5 чоловік. Інші учасники – очікують на свою чергу. Ведучий самостійно обирає характер руху учасників, уважно спостерігаючи за тим, наскільки ефективно здійснює роботу група та коригує допущені помилки кожного з учасників тренінгу.

Виконуючи дану вправу, відбувається напрацювання навичок переміщення людини в хаотичній, невизначеній обстановці, яка підлягає постійним змінам. Вправу слід виконувати протягом декількох занять.

3.6. Медитація (*Meditation*).

Мета: зняти надлишкову емоційну напругу та навчитися навичкам зупинення потоку думок.

Медитація є станом, протягом якого можливе досягнення найвищого ступеню концентрації уваги або ж, навпаки, повне її розосередження.

Під час виконання медитаційних вправ відбувається формування цілої низки бар'єрів внутрішньо психічного характеру, що сприяють дезактивації дії негативних подразників, сприяє реалізації позитивної перебудови і зміцнення психічних функцій, що пов'язані з емоційно-вольовою сферою індивіда.

Виконання медитаційних вправ передбачає обов'язковість дотримання наступних правил: по-перше, учасник повинен усамітнитися; по-друге, учасник повинен зайняти зручну, але не розслаблюючу позу. Медитаційні вправи виконуються протягом 5-10 хвилин, але не більше.

III частина

Мета: сприяння розвитку в індивіда позитивного самосприйняття, усвідомленню особливостей самосприйняття і сприйняття себе іншими людьми.

1. Вправи на розвиток позитивного самосприйняття, на усвідомлення особливостей самосприйняття і сприйняття себе іншими

1.1. Вправа «Кінопроби» (*Kinoprosthesis*). Дана вправа сприяє розвитку почуття власної значущості особистості.

Ведучий проводить інструктаж для всіх учасників тренінгу:

1. Необхідно написати чотири моменти свого життя, якими Ви найбільше пишаєтеся.

2. Оберіть зі свого списку одне досягнення, яким Ви пишаєтеся більше за інші.

3. Встаньте перед учасниками та промовте, звертаючись до всіх і до кожного одночасно: «Мені не хотілося б хвалитися, проте...». Завершіть фразу словами про своє досягнення у житті.

Ведучий виносить на обговорення всіх учасників групи наступні питання:

– Які почуття Ви відчували, коли ділилися своїми особистими досягненнями з іншими учасниками?

– Як Ви вважаєте, чи відчували інші учасники-слухачі в момент Вашого виступу те ж саме, що й Ви? Чому?

1.2. Вправа «Переваги» (Advantages)

Ведучий пропонує учасникам зручно розташуватися по колу і кожен за годинниковою стрілкою починає називати свої переваги, а потім – переваги інших учасників тренінгу в тому порядку, в якому вони про себе розповідали.

1.3. Вправа «Валіза» (Suitcase)

Ведучий пропонує одному з учасників тренінгу покинути кімнату, а іншим учасникам – зібрати для цієї людини «валізу» для далекої дороги, яка складається із всіх позитивних характеристик, які, на думку учасників тренінгу, властиві цій людині, та будуть необхідні та зможуть допомогти в її подальшому професійному та особистісному зростанні. Водночас необхідно також вказати й на ті якості, що заважають людині, його негативні характеристики, над якими людині варто попрацювати.

Серед учасників тренінгу треба обрати «секретаря», який розділяє аркуш паперу вертикально на дві рівні половини та проставляє на одній стороні «+», а на іншій – «-». Для того, щоб «валіза» була повною, необхідно зібрати по 5-7 характеристик з обох сторін.

Потім ведучий запрошує учасника, що «за дверима» зайти до кімнати та зачитує для нього зазначений список характеристик.

IV частина

Мета: встановлення зворотного зв'язку, аналіз досвіду, отриманого в групі.

1.1. Вправа «Побажання по колу»

Всі сидять в колі, і кожен по колу висловлює свої побажання спочатку одному, потім іншому і так всім учасникам тренінгу.

Рефлексія «Мені сьогодні ...»

Кожен учасник групи повинен завершити фразу: «Мені сьогодні ...», чи виправдалися ваші очікування? Підведення підсумків заняття.